

Elk kind gewaardeerd in de groep, **de leraar maakt het verschil!**

Onderzoeksverslag in het kader van de leerroute Master SEN Gedragsspecialist

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, Tilburg

Auteur: Marike Velthausz

Studentnummer: 2168987

Begeleid door: Mw. A. de Bilde

Juni 2012

Samenvatting

In dit onderzoek wordt gekeken hoe de leerkracht kinderen met problemen op het gebied van sociale vaardigheden, het beste kan begeleiden in de groep. Voorwaarde om het leer- en ontwikkelingsproces op gang te laten komen is dat leerlingen zich op school thuis voelen. Het doel van dit onderzoek is om te bereiken dat sociaal onvaardige leerlingen zich veilig voelen en gewaardeerd worden door groepsgenootjes. Dit onderzoek zal zich voornamelijk richten op de mogelijkheden van de leerkracht om het sociaal vaardige gedrag van leerlingen te vergroten, waardoor er meer welbevinden ontstaat in de totale groep. Mijn onderzoeksvraag is : Hoe kan ik als leerkracht ervoor zorgen dat de leerling van 6,7,8 jaar met sociaal onvaardig gedrag, zich veilig en gewaardeerd voelt in de groep? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn deelvragen ontstaan over het pedagogische klimaat, het leerkrachtgedrag, groepsprocessen en sociale vaardigheden. Veel theorieën gaan ervan uit dat de leerkracht invloed kan uitoefenen op het gedrag van kinderen. Er wordt met behulp van verschillende onderzoeksmethoden gericht gezocht naar antwoorden op de deelvragen. Concluderend kan ik zeggen dat de leerkracht de belangrijkste factor is voor een goed pedagogisch klimaat, waarin elke leerling zich veilig kan voelen. Als leerkracht ben je verantwoordelijk voor een goede ontwikkeling van alle leerlingen in je groep. Het is belangrijk dat de leerkracht adequaat reageert op signalen van de leerlingen. Het uitvoeren van interventies gericht op het aanleren van sociale vaardigheden en het versterken van relaties tussen leerlingen, dragen bij aan het welbevinden van veel kinderen uit de groep. Ik kan iedereen dan ook aanraden om in de groep structureel interventies uit te voeren die het aanleren van sociale vaardigheden tot doel hebben. Voor een klein aantal kinderen heeft dit onvoldoende effect. Zij hebben meer begeleiding nodig bij het aanleren van sociale vaardigheden om adequaat gedrag te kunnen laten zien.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
Hoofdstuk 1: Context, aanleiding en probleemstelling	5
Hoofdstuk 2: Theorie	7
2.1: Benadering van gedragsproblemen vanuit verschillende theorieën	7
2.2: Sociaal vaardig, wat betekent dat?	9
2.3: Pedagogisch vakmanschap	10
2.4: Welke groepsprocessen spelen zich af in de groep?	13
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie	16
3.1: Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?	16
3.2: Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?	17
3.3: Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?	17
3.4: Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?	19
3.5: Validiteit	19
3.6: Ethiek	19
Hoofdstuk 4: Datapresentatie en data-analyses	20
4.1: Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?	20
4.2: Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?	22
4.3: Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?	25
4.4: Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?	26

Hoofdstuk 5: Antwoorden op de onderzoeksvraag	32
5.1: Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?	32
5.2: Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?	32
5.3: Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?	33
5.4: Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?	34
Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie	36
6.1: Evaluatie van het onderzoek	36
6.2: Reflectie	37
Nawoord	39
Literatuurlijst	40
Bijlage 1: Roos van Leary	42
Bijlage 2: Vragenlijst pedagogisch klimaat	43
Bijlage 3: Pedagogisch klimaat, onze schoolvisie	47
Bijlage 4: Interventies in de groep	48
Bijlage 5: Interviewleidraad	52
Bijlage 6: Interviewleidraad groepsinterview	53
Bijlage 7: ZIEN	54
Bijlage 8: Leerkrachtlijst	58
Bijlage 9: Ingevulde vragenlijsten pedagogisch klimaat	65
Bijlage 10: Sociogram	81
Bijlage 11: Interview leerlingen en ouders	83
Bijlage 12: Ingevulde leerkrachtlijsten	86

Hoofdstuk 1 Context, aanleiding en probleemstelling

Met veel plezier werk ik in groep 3-4 van een basisschool, met ongeveer 300 leerlingen. Deze kinderen zijn verdeeld over 12 groepen. Het is mijn taak als groepsleerkracht effectief om te gaan met grote verschillen in het leerproces en in het gedrag van kinderen. Hierbij word ik ondersteund door een team bij ons op school. Dit team bestaat uit een algemeen directeur, een locatieleider, leerkrachten, onderwijsspecialisten en ondersteunend personeel. Daarnaast zijn er contacten met externe organisaties, zoals kinderfysiotherapie, logopedie, onderwijsbureaus en de GGD.

In onze schoolgids staat dat wij het belangrijk vinden dat onderwijs altijd plaatsvindt in een prettige, veilige omgeving, waarin alle betrokkenen zich competent en betrokken kunnen voelen. Uitgangspunten hierbij zijn de mogelijkheden van elk kind en de daarbij behorende onderwijsbehoeften. Voorwaarde om het leer- en ontwikkelingsproces op gang te laten komen is dat leerlingen zich op school thuis voelen. Vandaar dat we ons optimaal inzetten voor een veilig groeps- en schoolklimaat. In mijn groep zijn kinderen die zich niet voldoende opgenomen voelen door de groep. Deze kinderen beschikken niet over voldoende sociale vaardigheden om aansluiting te vinden bij klasgenootjes. Zij spelen overwegend alleen, vertonen afwijkend gedrag en zijn weinig betrokken bij groepsprocessen. Uit gesprekken met deze leerlingen en hun ouders blijkt dat zij zich niet prettig voelen in de groep. Collega's vertellen mij dat ook zij te maken hebben met kinderen die zich sociaal onhandig gedragen binnen de groep. Wolf (2009) vindt dat leraren borg moeten staan voor het gedrag, de prestaties en het welbevinden van leerlingen. Veel theorieën gaan ervan uit dat de leerkracht invloed kan uitoefenen op het gedrag van kinderen. Voor de begeleiding van kinderen die moeite hebben met sociale vaardigheden, wordt bij ons op school vaak gekozen voor hulp vanuit een externe instantie. Deze leerlingen hebben recht op een leraar met voldoende kwaliteiten om hen te helpen, maar het is voor mij en mijn collega's niet duidelijk op welke manier dit het beste zou kunnen.

Hier ligt een mooie uitdaging voor mij om mijn onderzoek op te richten. Donk stelt dat praktijkonderzoek in de school een middel is voor professionele ontwikkeling van de leraar in relatie tot kwaliteitsverbetering van het onderwijs (Donk, 2009). Ik wil graag bereiken dat sociaal onhandige leerlingen zich veilig voelen en gewaardeerd worden door groepsgenootjes. Het onderzoek zal zich voornamelijk richten op mijn mogelijkheden als leerkracht om het sociaal vaardige gedrag te vergroten, waardoor er meer welbevinden in de totale groep ontstaat.

Onderzoeksvraag:

Hoe kan ik als leerkracht ervoor zorgen dat de leerling van 6,7,8 jaar met sociaal onvaardig gedrag, zich veilig en gewaardeerd voelt in de groep ?

Hieruit ontstaan de volgende deelvragen:

- Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?
- Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3/4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?
- Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?
- Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?

Hoofdstuk 2 Theorie

Om het gedrag van kinderen in mijn groep beter te begrijpen en hen daardoor professioneler te kunnen begeleiden, is het belangrijk om mij te verdiepen in de literatuur hierover. Als voorbereiding op mijn onderzoek zal ik mij in dit hoofdstuk richten op de theorie van de onderstaande deelgebieden:

- Verschillende theoretische benaderingen van gedragsproblemen
- Sociale vaardigheden
- Pedagogisch vakmanschap
- Groepsprocessen

Door mij te verdiepen in de theorie kan ik deze theorie toetsen en koppelen aan mijn praktijksituatie. Hierdoor wordt theorie aan de praktijk verbonden en zal het verwerven van nieuwe kennis worden gebruikt om mijn eigen onderwijspraktijk te verbeteren. Het verdiepen in de theorie zal mij helpen om mijn onderzoek gefundeerd te kunnen uitvoeren. Mijn eigen groep en werkomgeving zal ik koppelen aan de theorie voor zover deze aansluit bij mijn praktijksituatie. Dit theoretisch hoofdstuk richt zich voornamelijk op basisschoolleerlingen en soms specifiek op zes, zeven en achtjarigen, omdat zij mijn onderzoeksgroep vormen. Voor de aanpak van kinderen met problemen op het gebied van sociale vaardigheden bestaan geen kant en klare oplossingen. We zullen bij de aanpak van deze kinderen steeds moeten kijken naar **dit** unieke kind in **deze** specifieke situatie (Verheij, 2007). Kinderen met problemen op het gebied van sociale vaardigheden kunnen als gevolg hiervan gedragsproblemen ontwikkelen. Ik zal hieronder een aantal benaderingen van gedragsproblematiek beschrijven, want volgens Jeninga (2004) manifesteren sociale en emotionele problemen van kinderen zich in hun gedrag.

2.1 Benadering van gedragsproblemen vanuit verschillende theorieën om het gedrag te verklaren

De psychoanalytische opvatting:

Rond de vorige eeuwwisseling nam deze theorie een belangrijke plaats in. De uitleg van deze benadering is het uiteenrafelen (analyse) van de menselijke geest. Oprichter en drijfveer achter deze opvatting was Sigmund Freud (1856-1939). Deze theorie gaat ervan uit dat de mens driften heeft (zoals behoefte aan voedsel) en dat deze bevredigd moeten worden. Wanneer de driften hun gang kunnen gaan wordt er onvoldoende rekening gehouden met de wensen en behoeften van andere mensen, en ontstaat er

probleemgedrag. Als gevolg van een onevenwichtige groei kunnen ook problemen ontstaan tussen de verschillende krachten/systemen (Jeninga, 2004). Bovengenoemde theorie richt zich op de zwakheden van de mens, maar ik benadruk liever de mogelijkheden en de kwaliteiten van de mens. Daarom heb ik moeite met deze benadering van gedragsproblemen.

De gedragstheoretische benadering:

De basis van deze theorie is dat alle gedrag geleerd gedrag is: gedrag wordt geleerd en in stand gehouden door datgene wat erop volgt (Krab, 2000). Gedragstheoretici gaan ervan uit dat door het specifiek toepassen van leerprincipes alle gedrag ook weer kan worden afgeleerd. Belangrijke leerprincipes van deze benadering zijn reïnförment (betrachtiging), extinction (uitdoving), generalisatie en discriminatie. Een kind met een tekort aan sociale vaardigheden zal betrachtigd moeten worden wanneer meedoen aan groepsactiviteiten wel lukt. Vanuit deze theoretische benadering zou **alle** gedrag kunnen worden afgeleerd. Daar heb ik twijfels over. Ik ondersteun wel het uitgangspunt dat kinderen positief bevestigd moeten worden en dat negatief gedrag zoveel mogelijk moet worden genegeerd.

De interactionele benadering:

Deze benadering verklaart probleemgedrag als een discrepantie tussen de eisen die aan de leerling worden gesteld en de mogelijkheden van de leerling om daaraan te voldoen. Deze term wordt gebruikt als een kind een probleem ervaart waarbij de interactie tussen het kind en andere belangrijke personen cruciaal is voor het ontstaan van het probleem en het voortbestaan van het probleem. Deze theorie gaat ervan uit dat vooral de ondersteunende interactie tussen volwassene en kind een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van een positieve sociaal-emotionele ontwikkeling. Volgens Bronfenbrenner (1998) wordt de ontwikkeling van iedere leerling mede bepaald door interactie van het kind met invloeden uit de drie naastliggende werelden van elk mens: gezin, school en vrije tijd. Van der Wolf (2009) heeft deze werelden vertaald naar de interactie op school : leerkracht- groep en school. De sociaal-emotionele ontwikkeling wordt gezien als het oplossen van ontwikkelingstaken of ontwikkelingsopgaven (Jeninga, 2004) . Voor kinderen tussen 4-12 jaar is het belangrijk dat zij een effectieve omgang hebben met leeftijdsgenootjes om te komen tot een harmonische persoonsontwikkeling. Deze theorie stelt dat leerlingen een signaal afgeven , waarmee zij bedoelen dat zij (nog) niet over voldoende sociale competenties beschikken om dingen zelf op te lossen. Zij hebben hierbij ondersteuning nodig. Ik sluit mij aan bij deze benadering van de problematiek, omdat ik van mening ben dat ik als leerkracht de kinderen met minder sociale vaardigheden moet ondersteunen bij het oplossen van ontwikkelingstaken, waardoor zij aansluiting vinden bij klasgenoten.

Mijn inziens is het belangrijk om aan te sluiten bij wat kinderen nodig hebben; hun talenten en mogelijkheden te benutten en zo te komen tot ontwikkeling.

2.2 Sociaal vaardig, wat betekent dat?

Al op jonge leeftijd leren kinderen contacten te maken met andere mensen. De manier waarop mensen uit de omgeving reageren op hun pogingen om contacten te maken is mede bepalend voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden (Prinsen, 2006). Goede sociale vaardigheden zijn belangrijk in het leven van elk mens. Het ontwikkelen van sociale vaardigheden is een essentieel onderdeel van de persoonlijke ontwikkeling van ieder mens. Kinderen die een goede ontwikkeling hebben van vaardigheden die nodig zijn om te kunnen spelen en werken met anderen, zijn meestal geliefd. Kinderen die deze vaardigheden niet goed ontwikkeld hebben lopen het risico afgestoten te worden door leeftijdsgenootjes en zij laten vaak aanpassingsproblemen zien (Prinsen, 2006). De sociaal minder vaardige leerlingen uit mijn groep vinden het moeilijk om de verwachtingen van hun omgeving goed in te schatten waardoor onhandig gedrag ontstaat. Wordt er bij deze kinderen niets gedaan aan de achterstand, dan is de kans aanwezig dat de sociale problemen toenemen, er gedragsproblemen ontstaan en dat dit doorwerkt op hun schoolprestaties. Kinderen met tekorten in sociale vaardigheden moeten deze worden aangeleerd. Verheij (2007) vindt de school juist geschikt tot het uitvoeren van interventies omdat de school dagelijks vele uren van leermomenten met het kind heeft. Deley (2004) geeft een omschrijving van de sociaal-emotionele ontwikkeling: *“Het kunnen omgaan met zichzelf en anderen in diverse situaties op zo’n wijze dat de persoon daar zelf overwegend positieve gevoelens bij ervaart, evenals de ander(en) met wie hij omgaat; maar ook dat negatieve gevoelens constructief kunnen worden gehanteerd”*.

Volgens Deley (2004) zullen kinderen die moeite hebben om te functioneren in een sociale omgeving als de klas/ de school, vaardigheden moeten leren die gericht zijn op de volgende competenties:

- Het sluiten van vriendschap
- Het oplossen van conflicten
- Een ander helpen
- Kunnen samenwerken
- Aansluiting zoeken bij een groep

In de volgende paragraaf zal ik beschrijven waar een leerling met een tekort aan sociale vaardigheden zich goed zal kunnen ontwikkelen als het gaat om het scheppen van goede voorwaarden in de klas.

2.3 Pedagogisch vakmanschap

Wat is een goed pedagogisch klimaat?

Het woord klimaat heeft op een school alles te maken met een goede sfeer. Het verwijst naar persoonlijke ervaringen waardoor de leerling zich goed voelt in een omgeving. Veenman (1993) is van mening dat het klimaat bepaald wordt door het gedrag van de leraar en door het gedrag van de leerling, waarbij deze elkaar beïnvloeden. Van Lieshout (2009) zegt dat opvoeders grote invloed uitoefenen op het gedrag van kinderen. Voorwaarde hiervoor is een goed pedagogisch klimaat waarin tegemoet wordt gekomen aan de basisbehoeften van ieder individu: relatie, competentie en autonomie (Stevens, 1997). Voor een optimale ontwikkeling is een goede relatie tussen leerling en leerkracht nodig. Relaties hebben te maken met het goed kunnen omgaan met anderen. Competent zijn betekent dat je het gevoel hebt dat je het kunt en dat je voldoende zelfvertrouwen hebt om een taak aan te pakken. Het woord autonomie betekent zelfstandigheid of zelfsturend. Dit betekent dat de leerkracht het kind de vrijheid zal geven die het aankan en de leerling zo ver los moeten laten dat deze zelf kan experimenteren. Dat is in theorie waterdicht, maar vergt naar mijn mening een grote mate van professionaliteit van de leerkracht. Alleen als er wordt voldaan aan de bovengenoemde basisbehoeften kan er een goed klimaat ontstaan van waaruit leren mogelijk is.

Veenman (1993) geeft aan dat het schoolklimaat in sterke mate bepaald wordt door drie factoren:

1. De mate waarin het belang van leren wordt benadrukt.
2. De ordelijkheid van de (leer)omgeving .
3. Mate waarin verwachtingen ten aanzien van prestaties van leerlingen worden gesteld.

Voor het behalen van goede resultaten is het nodig dat leerkrachten voldoende tijd besteden aan de basisvakken (rekenen, taal en lezen) en de lestijd optimaal benutten. Bovendien geeft de leraar begeleiding al naar gelang de onderwijsbehoefte van de leerling. Het gedrag van de leerkracht is een voorbeeld voor de kinderen. Dat maakt dat kinderen ervaren dat leren belangrijk is. Dit wordt ook ondersteund door de schoolleiding die het mogelijk maakt dat teamleden voldoende tijd besteden aan het lesgeven en zorgt voor nascholingsmogelijkheden. Het investeren in nascholingsmogelijkheden levert volgens Veenman (1993) samenhang, samenwerking, overeenstemming, communicatie en collegialiteit op binnen het schoolteam. Hij is ook van mening dat het gedrag van leerkrachten en schoolleiding maatgevend moet zijn voor het gedrag van leerlingen.

Op de effectieve ¹ school is er grote betrokkenheid van kinderen bij schoolzaken , waardoor een grote mate van acceptatie van regels en betrokkenheid van leerlingen ontstaat in het naleven van regels en afspraken. De leerkracht is verantwoordelijk voor het scheppen van een overzichtelijke leeromgeving waarin de benodigde leermiddelen en leermaterialen gemakkelijk kunnen worden gepakt. Schoolregels en afspraken worden geformuleerd in wenselijk gedrag en deze zijn haalbaar voor alle kinderen op school. Bij ons op school hangt een aantal posters met daarop schoolregels die geformuleerd zijn in termen van wenselijk gedrag. Krab (200) meent dat het plezieriger is om te horen wat wel mag, dan wat juist niet mag.

Het uitspreken van positieve verwachtingen en het benoemen van haalbare doelen voor alle leerlingen draagt bij aan een positief schoolklimaat. Van der Wolf is van mening dat leerlingen taakgerichter en beter geconcentreerd zijn als zij weten dat hun leraar goed oplet. En er zijn minder problemen bij de leerkracht die goed oplet (Wolf, 2009) .

Voor mij is het belangrijk om in een klas te werken waarin afspraken samen met kinderen worden gemaakt en worden nagekomen; en waarin er hoge verwachtingen zijn ten aanzien van leren. Voor mij is het belangrijk om in de groep te bespreken welk gedrag je van elkaar verwacht en hoe je met elkaar om wilt gaan.

Welk leerkrachtgedrag hoort bij een goed pedagogisch klimaat?

Als leerkracht moet je laten zien dat alles draait om het hebben van respect voor elkaar. Als kinderen zich gezien, gekend, erkend en gewaardeerd weten, dan voelen ze zich veilig genoeg om zichzelf te laten zien (Lieshout, 2009). Bij de deur van de groep staan en als eerste in de groep zijn zorgt voor binding met de leerlingen en het leggen van persoonlijke contacten. Zelf het goede voorbeeld geven door op tijd te komen, je te houden aan gemaakte afspraken en niet bang zijn om fouten toe te geven wordt gezien als goed leerkrachtgedrag. *“Wees er als leerkracht van overtuigd dat elk gedrag positief te beïnvloeden is, maar besef ook dat ongewenst gedrag niet persoonlijk bedoeld is”* . (Lieshout, 2009). Het helpt om negatief gedrag zoveel mogelijk te negeren en de positieve gedragingen van kinderen te versterken. Als leerkracht moet je kinderen die het goed doen complimenteren en kinderen met ongewenst gedrag negeren. Vervolgens zoeken naar momenten waarop het gedrag van die leerling wel gewenst is en deze versterken met een compliment. Zo besteedt de leerkracht veel aandacht aan gewenst gedrag en weinig aan ongewenst gedrag. Krab (2000) noemt dit positieve controle door de leraar en zegt dat deze zo het accent legt op gewenst gedrag. Positieve controle levert voordelen op voor het pedagogische klimaat:

¹ Met een goede werking; doeltreffend.

- Een betere sfeer in de groep. Door de complimenten die gegeven worden zal de sfeer in de groep beter zijn dan wanneer de nadruk wordt gelegd op dingen die niet goed gaan.
- De relaties tussen kinderen en leerkracht zullen door een goede sfeer positief zijn, waardoor je als onderwijsgevende een goed voorbeeld bent voor het sociale gedrag van de kinderen.

Ook de toegepaste gedragstherapie ziet het vermeerderen van gewenst gedrag door het te versterken als een goede interventiemethode, waardoor het klimaat in de klas kan verbeteren (Jeninga, 2004).

Bij de aanpak van gedragsproblemen is de leerkracht zelf het belangrijkste instrument dat kan worden ingezet (Jeninga, 2004). De leraar heeft goede sociale vaardigheden nodig en is zelf verantwoordelijk voor zijn keuzes op basis van nauwkeurige overwegingen tussen gevoel en verstand (Horst, 1994). Volgens Jeninga (2004) betekent een goede sociaal-emotionele ondersteuning dat de leerkracht alert reageert op signalen van leerlingen en bij zijn interventies gebruik maakt van de volgende deelgebieden: een affectieve component (respect voor de leerling); een informatieve component (overzicht en inzicht in de situatie krijgen) en een gedragsregulerende component (Hoe lossen we het op?). Het is dus belangrijk dat mijn onderzoek zich gedeeltelijk richt op mijn leerkrachtgedrag. Het pedagogisch handelen van de onderwijsgevende is altijd gekleurd, omdat het is beïnvloed door de eigen leergeschiedenis. Daarom moet de leerkracht zicht hebben op interpersoonlijke vaardigheden. Leary (1957) heeft een model ontwikkeld voor interpersoonlijke interactie, waarbij hij ervan uit gaat dat het gedrag tussen mensen twee essentiële dimensies kent: controle en affiliatie (zie bijlage 1). Het model wordt ook wel de **Roos van Leary** genoemd. Het model geeft na invulling door de leraar een goede analyse van het eigen leerkrachtgedrag. Als leerkracht dien je controle te hebben over je eigen gedrag en moet je inzicht hebben in je eigen pedagogisch handelen. Wolf noemt dat mensen weinig controle hebben over wat er feitelijk gebeurt en op hen afkomt, maar dat leraren wel keuzes kunnen maken in de manier waarop zij kunnen kijken en oordelen (Wolf, 2009).

Op schoolniveau is het belangrijk dat leerkrachten op dezelfde manier over kinderen met gedragsproblemen denken, en dat er een gemeenschappelijke visie is. Bovendien is het nodig dat leraren weten wat er op dit gebied van hen wordt verwacht (Jeninga, 2004).

De kinderen waar ik mijn onderzoek op richt maken deel uit van meerdere groepen: zij behoren bij de groep van kinderen die onze school bezoekt. Daarnaast vormen zij met andere leerlingen groep $\frac{3}{4}$ van onze school. Zij ondervinden problemen in het functioneren in een groep, daarom zal ik nu ingaan op hoe groepen ontstaan.

2.4 Welke groepsprocessen spelen zich af in de groep?

In deze paragraaf besteed ik aandacht aan de fases van groepsvorming die zich binnen een groep afspelen. Door inzicht te krijgen hoe groepsprocessen tot stand komen, zal ik bij mijn onderzoek beter in staat zijn interventies uit te voeren om groepsprocessen te begeleiden en te beïnvloeden.

Remmerswaal (2006) stelt dat er sprake is van een groep als de deelnemers met elkaar in interactie staan, en de personen elkaar wederzijds beïnvloeden. Ik kan mij goed vinden in deze definitie van een groep. Weisfelt (2005) noemt de volgende definitie: Er is sprake van een groep als de leden ervaren dat zij een gezamenlijke taak hebben en een gezamenlijke leider. En volgens Johnson en Johnson bestaat de kleinste groep al uit twee individuen die in direct contact met elkaar staan, die zich realiseren lid te zijn van de groep en gemeenschappelijke doelen hebben (Smith, 2005). Ik heb moeite met deze definitie van een groep, omdat ik het aantal van twee personen niet zie als een groep. Ook denk ik dat personen in een groep elkaar beïnvloeden. In zo'n kleine groep is slechts sprake van één andere persoon. Er zijn dus verschillende definities van het woord groep, maar de overeenkomst in alle omschrijvingen is dat er interactie plaatsvindt. Bovendien laat een groep volgens Remmerswaal (2008) ook altijd vier andere kenmerken zien:

1. De leden delen motieven of doelen, waardoor er richting gegeven wordt aan de groep.
2. De leden ontwikkelen normen, die grenzen aangeven in relaties tussen de groepsleden en de groepsactiviteit begrenzen.
3. Bij langdurige interactie worden nieuwe groepen gevormd die zich afsplitsen van de eerdere groep.
4. Op basis van sympathieën en antipathieën voor elkaar ontstaat een netwerk van interpersoonlijke attracties.

Mijn klas is een groep kinderen die voortdurend in beweging is. Er vinden allerlei processen plaats, waardoor de leden van mijn groep voortdurend in ontwikkeling zijn. Een groep heeft te maken met leiders en volgers, en er zijn verschillende rollen binnen een groep. Iedere persoon binnen de groep heeft een eigen karakter en dit heeft zijn uitwerking op de sfeer binnen de groep. Hieronder zal ik de ontwikkeling van een groep volgens de theorie van Tuckman (Smith, 2005) beschrijven, omdat ik mij aansluit bij deze theorie als het gaat om stadia van groepsvorming:

Tuckman onderscheidt vijf fasen of stadia in de ontwikkeling van groepen:

1. Forming (kennismaken, het vormen, ontstaan van de groep): De leden nemen een afwachtende houding aan. Fase van ontmoeting: er is nog geen groepsgevoel en de individuele posities en rollen zijn nog niet ingenomen.
2. Storming (de conflict-fase). In deze fase proberen de leden hun positie in de groep in te nemen. (Vijandigheid, polarisatie en coalitievorming). Er is kritiek op elkaars ideeën als deze niet overeenkomen.
3. Norming (normen en regels): Leden van de groep spreken afspraken met elkaar af. De verhoudingen en regels zijn duidelijk. Er is een toename van het wij-gevoel en de start van de samenwerking wordt in deze fase gemaakt.
4. Performing (presteren): De groep gaat als team te werk. Zij vullen elkaar aan en er wordt in goede harmonie gewerkt naar het gezamenlijke doel. Wederzijdse samenwerking en productiegericht zijn kenmerken van deze fase.
5. Adjourning (evalueren, uit elkaar gaan): In deze fase is het doel behaald. Fase van afscheid nemen en ontbinding van de groep. Dit is aan het einde van het schooljaar of in groep 8.

Remmerswaal (2008) heeft zich verdiept in het begeleiden van groepen, en noemt drie modellen over hoe groepen ontstaan:

1. Spiraalmodel: De groepsvorming wordt voornamelijk bepaald door de ervaringen uit het verleden van de verschillende leden van de groep.
2. Polariteitenmodel: Het groepsproces is gebaseerd op terugkerende spanningen en conflicten.(De groepsleden zijn elkaars tegenpolen).
3. Het Lineaire model: In dit model spelen de sociaal-emotionele aspecten van de deelnemers, in relatie tot de uit te voeren taken, een rol.

Bij de indeling van Remmerswaal (2008) zal mijn groep ontstaan uit het lineaire model, omdat leerlingen van een klas gezamenlijk taken uitvoeren, waarbij de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen een rol speelt bij de uitvoering hiervan.

Samenvatting en conclusies:

Ik kan mij goed vinden in de interactionele benaderingswijze van kinderen met problemen. Hierbij spreekt mij aan dat deze kinderen bepaalde vaardigheden nog onvoldoende hebben ontwikkeld. Kinderen met een tekort aan sociale vaardigheden moeten deze worden aangeleerd en de school is een geschikte omgeving voor ondersteuning van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Ik deel de mening van Van Lieshout (2009) die ervan uitgaat dat

opvoeders grote invloed uitoefenen op het gedrag van kinderen. De leerkracht is een belangrijk instrument volgens Jeninga (2004) en de leraar zal de kinderen een goede sociaal-emotionele ondersteuning moeten geven. Het is belangrijk dat er op school een goede afstemming is over hoe wij als leraren denken over kinderen met gedragsproblemen. Voor een goed pedagogisch klimaat moet tegemoet gekomen worden aan de basisbehoeften van elk kind: relatie, competentie en autonomie (Stevens, 1997). Het klimaat in de groep zal verbeteren door het gewenste gedrag van kinderen te vermeerderen. Groepsvorming vindt plaats in verschillende stadia van ontwikkeling en de leerkracht zal gerichte interventies uit kunnen voeren als deze kennis heeft van de stadia van groepsvorming.

In hoofdstuk drie zal ik uiteenzetten hoe mijn onderzoek is opgebouwd en welke onderzoeksvorm ik heb gekozen. Hier zal ik ook beschrijven hoe ik data ga verzamelen en wie er betrokken zijn bij mijn onderzoek.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk zal worden beschreven hoe mijn praktijkonderzoek is opgebouwd. Alle data die worden verzameld hebben als doel een bijdrage te leveren aan het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag. Mijn onderzoek zal de kwaliteit van het onderwijs op mijn school verbeteren, mede omdat het gericht is op de rol van de leerkracht. Uit onderzoek blijkt dat de leraar de meest bepalende factor is voor de kwaliteit van het onderwijs (Plasterk, 2009). Dit onderzoek zal een beschrijvend onderzoek zijn omdat het in kaart brengt wat de leerkracht kan doen voor kinderen met tekorten in sociale vaardigheden. Er zal actieonderzoek plaatsvinden om op zoek te gaan naar antwoorden op mijn deelvragen. Dit zal gebeuren door het bevragen van leerlingen, van ouders en van deskundigen, betrokken bij onze school. Op deze manier wordt informatie verzameld vanuit verschillende invalshoeken, met behulp van verschillende technieken waardoor triangulatie² wordt bereikt.

3.1 Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?

Voor het beantwoorden van deze vraag wordt gebruik gemaakt van de deskundigheid binnen onze organisatie. Als respondenten kies ik voor mensen uit het zorgteam van onze school. Respondenten zijn personen die worden bevraagd of geobserveerd met als doel data over hen of over hun situatie te verkrijgen (Donk, 2009). De mensen van ons zorgteam ontwikkelen beleidsplannen en zijn verantwoordelijk voor de leerlingenzorg op onze school. Twee Interne Begeleiders, de directeur, de adjunct directeur en een orthopedagoge, die betrokken is bij ons zorgteam (maandelijkse consultaties) zal ik vragen naar hun deskundigheid over een goed pedagogisch klimaat. Bovendien zal een externe orthopedagoog de vragenlijst invullen. Hij wordt ingeschakeld als onze school een onderzoek van een leerling aanvraagt. De schriftelijke vragenlijst heb ik zelf gemaakt, omdat ik geen bruikbare bestaande lijst kon vinden (zie bijlage 2). In deze vragenlijst zijn de uitgangspunten van onze school ten aanzien van het pedagogisch klimaat verwerkt (zie bijlage 3) en de door mij beschreven theorie hierover in hoofdstuk 2. Van der Donk (2009) is van mening dat je door te bevragen zicht krijgt op informatie die je niet direct kunt waarnemen. Nadeel van een schriftelijke vragenlijst is dat de respondenten vragen anders kunnen interpreteren dan ik bedoeld heb. Daarom zal de vragenlijst eerst worden ingevuld door collega's om na te gaan of de vragen goed begrepen worden. Hierdoor wordt de validiteit en betrouwbaarheid van mijn vragenlijst verhoogd. Voordeel van deze vorm is dat ik

² Gebruik maken van data uit verschillende bronnen die op verschillende manieren zijn verzameld.

in korte tijd veel informatie weet te verzamelen. De data zal in een tabel worden weergegeven, waardoor de belangrijkste elementen voor een goed pedagogisch klimaat zichtbaar worden.

3.2 Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?

Het gebruik van een sociogram helpt mij deze vraag te beantwoorden. Een sociogram is een grafische weergave die het mogelijk maakt om sociale verbindingen en relaties, die spelen in een groep zichtbaar te maken. Het sociogram zal als een soort nulmeting worden ingevuld door de leerlingen van mijn groep. Dit middel helpt mij om data op een eenduidige wijze te verzamelen. Voor het betrouwbaar afnemen van een sociogram zullen de kinderen individueel, buiten de klas bevraagd worden naar hun positieve en negatieve keuzes van leerlingen uit de groep. Uit het sociogram kan worden opgemaakt welke kinderen populair, neutraal zijn, of worden buitengesloten. Vervolgens worden er gedurende vier weken interventies uitgevoerd, gericht op het welbevinden van alle leerlingen en op het ondersteunen van groepsprocessen binnen de groep. In hoofdstuk 2 is aangegeven dat er op basis van sympathieën en antipathieën voor elkaar een netwerk van inter-persoonlijke attracties ontstaat. De interventies die plaatsvinden zullen gericht zijn op het verbeteren van inter-persoonlijke relaties binnen mijn groep en op het versterken van de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen uit mijn groep (zie bijlage 4). Deley (2004) geeft aan dat het belangrijk is dat de leerkracht de zorg op zich neemt voor kinderen die in de problemen zijn geraakt. Na afloop van deze periode zal er opnieuw een sociogram door de kinderen worden ingevuld om te kijken of de interventies van invloed zijn geweest op de processen binnen mijn groep. Zo kan ik aantonen of de leerkracht invloed kan uitoefenen op het verloop van groepsprocessen.

Ook zullen de leerlingen van groep 3-4 op twee meetmomenten de emotiometer invullen. Dit is een soort thermometer waarop kinderen in een schaal van 0-10 kunnen aangeven hoe zij zich voelen in de klas. Eén keer aan het begin van de interventies en één keer aan het einde van de interventieperiode. Dit zal duidelijk maken of de interventies van invloed zijn op het welbevinden van leerlingen in mijn groep.

3.3 Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?

Deze vraag zal ik beantwoorden door 3 leerlingen te bevragen door middel van een interview. *“Het bevragen van leerlingen is een belangrijk middel om ze te betrekken bij de*

vormgeving van hun eigen leren. Het doel hiervan is tweeledig: leerlingen serieus nemen als bron van informatie en als mede-eigenaar van dat proces” (Kallenberg, 2007, p.136).

Voor deze vraag wil ik specifiek in gesprek gaan met leerlingen waarvan in mijn groep bekend is dat zij nog vaardigheden moeten leren op sociaal-emotioneel gebied. Zij kunnen uit ervaring aangeven welk leerkrachtgedrag zij nodig hebben om zich veilig te voelen binnen de groep. Het zullen individuele interviews worden, omdat ik vragen stel over een gevoelig thema (zie bijlage 5). Door te kiezen voor interviews krijg ik op een betrouwbare manier informatie van de leerlingen en neem ik hen serieus. Het voordeel van een individueel interview is dat de antwoorden betrouwbaar zijn, omdat deze vorm van bevragen voorkomt dat kinderen elkaar beïnvloeden. Van der Donk (2009) stelt dat kinderen in een groepsgesprek mogelijk beïnvloed worden door de groepsdruk, waardoor de antwoorden niet meer betrouwbaar zijn. Nadeel van individuele interviews is dat het mij veel tijd kost om de interviews af te nemen; en om de gegevens te verwerken. Omdat ik de kinderen de gelegenheid wil geven hun eigen mening en opvattingen kenbaar te maken, kies ik voor een weinig gestructureerd interview. Een interview is bedoeld om niet kwantitatieve³ meetbare informatie te verzamelen ten aanzien van meningen en opvattingen van mensen (Kallenberg, 2007). Van der Donk (2009) geeft aan dat een nadeel van een minder gestructureerd interview is dat je data moeilijker kunt analyseren en daardoor belangrijke data kunt missen. Door enkele vragen die gericht zijn op mijn leraargedrag zal ik feedback krijgen op mijn eigen handelen. Kelchtermans (2000) gaat ervan uit dat de leraar die zich wil ontwikkelen de eigen kennisbasis (het persoonlijk interpretatiekader) moet bevragen en verder ontwikkelen. De mening en ideeën van ouders zijn tevens een belangrijke bron van informatie voor mijn onderzoek. Hoover-Dempsey (1997) meent dat een goede band tussen ouders en school een bijdrage levert aan de ontwikkeling van het kind. Daarom zal ik ook de ouders van deze 3 kinderen bevragen door gebruik te maken van een groepsinterview (zie bijlage 6). Dit heeft als voordeel dat ouders op elkaar kunnen reageren en het kost minder tijd dan aparte interviews af te nemen. Dit interview zal gestructureerd van opzet zijn, waardoor analyse van de data volgens Van der Donk(2009) gemakkelijker zal zijn. Voor deze vraag maak ik gebruik van brontriangulatie omdat ik met behulp van verschillende bronnen data verzamel (Van der Donk, 2009).

³ Met betrekking tot hoeveelheid

3.4 Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?

Bij ons op school gebruiken wij, sinds dit schooljaar, de methode ZIEN! om de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen in kaart te brengen. ZIEN! hanteert zeven dimensies. Twee graadmeters: welbevinden en betrokkenheid, die een signaalfunctie hebben; en vijf vaardigheidsdimensies die relevante informatie geven over de ontwikkelbehoeften van leerlingen op sociaal-emotioneel gebied (zie bijlage 7) www.zienvooronderwijs.nl. De vijf vaardigheidsdimensies die deze methode gebruikt zijn: sociaal initiatief, sociale flexibiliteit, sociale autonomie, impulsbeheersing en inlevingsvermogen. Ik zal de leerkrachtljsten van de groepen 3-4 en 4 van onze school gebruiken om in kaart te brengen welke sociale vaardigheden kinderen van 6-8 jaar nodig hebben om te kunnen functioneren in hun groep. Door van meerdere groepen deze lijsten te gebruiken hoop ik aan te kunnen tonen welke sociale vaardigheden onmisbaar zijn voor leerlingen om te functioneren in de groepen 3 en 4 (zie bijlage 8).

3.5 Validiteit

Van der Donk en Lanen (2009) benoemen dat validiteit van een onderzoek nagestreefd moet worden. Met validiteit wordt bedoeld dat je daadwerkelijk onderzoekt wat je van plan bent te onderzoeken. Dit voorkomt dat onderzoeksresultaten niet kloppen met de realiteit van de onderzoekspraktijk. Mijn onderzoek heeft een beperkte reikwijdte: de onderzoeksgegevens gelden alleen voor mijn school en in de specifieke context van mijn onderzoek. Anderson en Herr beschrijven (in van der Donk, 2009, p.38) vijf vormen van validiteit. In mijn onderzoek werk ik aan procesvaliditeit omdat het onderzoek past bij het voortdurende leerproces van onze schoolorganisatie, de leerkrachten en onderwijspecialisten die er werken. Mijn collega's hebben mijn onderzoek gevolgd en een aantal is betrokken geweest bij de uitvoering ervan. Aan democratische validiteit wordt gewerkt, omdat er communicatie heeft plaatsgevonden met leraren, leerlingen, enkele ouders en deskundigen.

3.6 Ethiek

Om een betrouwbaar onderzoek te doen is het belangrijk dat ik data zorgvuldig verzamel. Dit betekent dat ik eenduidig en objectief data moet verzamelen en dat de beschreven resultaten ontstaan uit transparante en navolgbare gegevens (Donk, 2009). De mensen die ik bevraag in mijn onderzoek mogen ervan uitgaan dat mijn onderzoek gericht is op het verbeteren van de praktijksituatie. De betrokkenen zullen op de hoogte gehouden worden van mijn onderzoeken de namen zijn leerling-nummers, waardoor ik privacy garandeer.

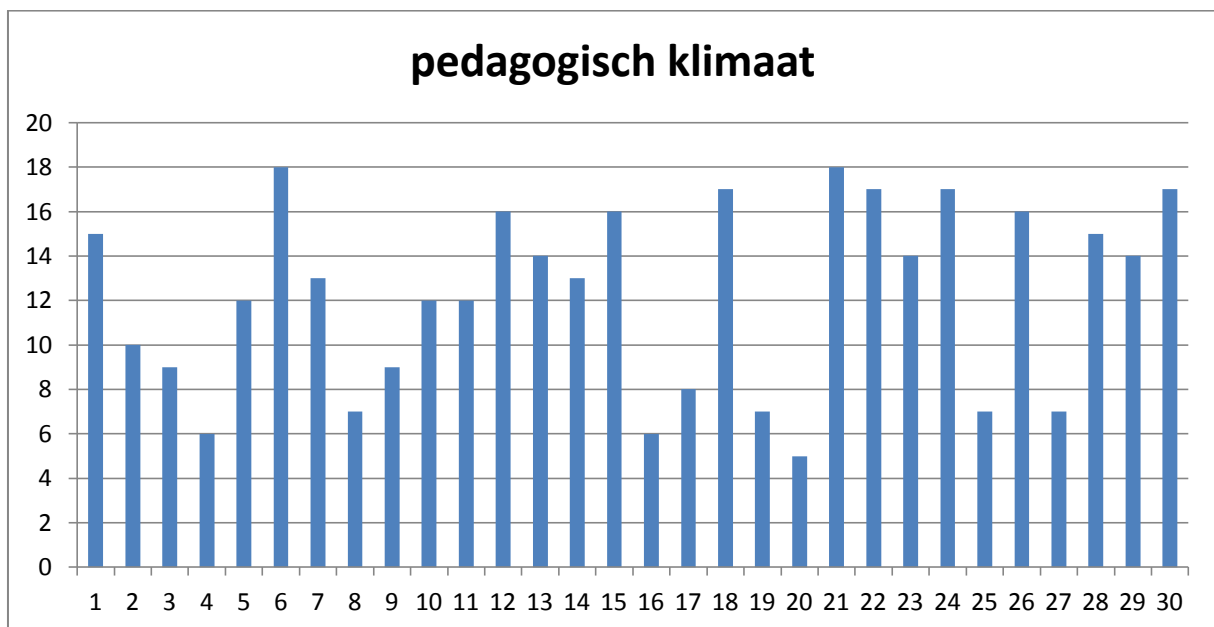
Mijn uitgangspunt hierbij is dat ik een onderzoek doe dat ethisch verantwoord is. Boerman (2008) vindt dat een goede onderzoeksethiek niet volstaat met regels en verplichtingen, al is het volgens hem wel een noodzakelijke voorwaarde. Hij is van mening dat een goede onderzoeker, een goede professional hoge ambities heeft en dat deze een goed ontwikkeld normbesef heeft ingebed in zijn karakter.

Hoofdstuk 4 Data presentatie en data-analyses

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten van de verschillende onderzoeksmethoden zichtbaar gemaakt en worden korte conclusies op data niveau weergegeven. Allereerst wordt de vragenlijst beschreven, hierna het sociogram, de interviews en ten slotte de gegevens van de leerkrachtlijsten.

4.1 Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle kinderen in de groep?

In deze paragraaf wordt duidelijk gemaakt wat deskundige mensen binnen mijn organisatie, belangrijk vinden voor een goed pedagogisch klimaat op onze school (zie bijlage 9). Bij het verwerken van de gegevens heb ik een puntentelling gehanteerd van 0 tot en met 3 punten. Een vraag die beoordeeld is met *geen invloed op het pedagogisch klimaat* heeft 0 punten gekregen en de vragen die beoordeeld zijn met *veel invloed op het pedagogisch klimaat* hebben 3 punten gescoord. *Nauwelijks van invloed* en *een beetje invloed* hebben respectievelijk 1 en 2 punten gekregen. Zo is een tabel ontstaan waarin in één oogopslag te zien is, welke vragen door de respondenten als het meest waardevol worden beschouwd. Voor een overzicht van de vragen verwijs ik naar bijlage 2.

De vragen met de hoogste waardering zijn de vragen 6 en 21. Vragen 18, 22, 24 en 30 volgen met elk 17 punten. Als derde worden de vragen 12, 15 en 26 beoordeeld met 16 punten. Uit bovenstaande tabel blijkt dat de factoren die het pedagogisch klimaat het meest beïnvloeden te maken hebben met een duidelijke overzichtelijke leeromgeving en dat pesten

niet wordt getolereerd. Daarnaast moet de leraar beschikken over goede sociale vaardigheden, inzicht hebben in het eigen handelen en de leerstof uitdagend aanbieden op alle niveaus van werken. Hij wordt gezien als de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep. Als de leerkracht hoge verwachtingen ten aanzien van leren uitspreekt, zegt waar kinderen goed in zijn en kinderen accepteert zoals ze zijn draagt dit ook bij aan een goed pedagogisch klimaat.

Conclusie: het leerkrachtgedrag wordt als belangrijke voorwaarde gezien voor een goed pedagogisch klimaat.

4.2 Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?

Het afnemen van een sociogram geeft een goed beeld van de sociale interactie in mijn groep. De vragen hierbij zijn: Met wie speel je het liefst samen? Noem drie kinderen uit onze groep. Wie zou je niet zo snel vragen om mee samen te spelen? Noem drie kinderen uit deze groep. Een sociogram is alleen betrouwbaar als bij iedere leerling drie positieve en drie negatieve keuzes ingevoerd worden. Na invulling op de computer worden de 25 leerlingen in categorieën verdeeld: populair (veel positieve nominaties en weinig negatieve), controversieel (veel positieve en veel negatieve nominaties), genegeerd (weinig positieve en weinig negatieve nominaties), buitengesloten (weinig positieve en veel negatieve nominaties) en neutraal (alle kinderen die niet in bovengenoemde nominaties vallen). Bij afname van het eerste sociogram worden acht kinderen populair gescoord, 1 controversieel, 6 leerlingen neutraal, 2 genegeerd en 8 kinderen worden buitengesloten (zie bijlage 10). Opvallend hoog scoort het aantal leerlingen dat populair is of buitengesloten wordt (beide 8 leerlingen). Eén leerling wordt controversieel ervaren.

Sociogram Eerste afname

Groep 2011 / 2012 ES3-4

Peildatum 19-3-2012

Naam	Categorie	Positief	Negatief	Sociogram
Leerling 1	Neutraal	2	1	
Leerling 2	Populair	4	0	
Leerling 3	Populair	3	0	
Leerling 4	Buitengesloten	2	7	
Leerling 5	Neutraal	2	1	
Leerling 6	Neutraal	1	2	
Leerling 7	Populair	5	0	
Leerling 8	Buitengesloten	0	8	
Leerling 9	Populair	10	0	
Leerling 10	Neutraal	6	3	
Leerling 11	Genegeerd	2	0	
Leerling 12	Buitengesloten	1	8	
Leerling 13	Populair	3	1	
Leerling 14	Buitengesloten	0	4	
Leerling 15	Buitengesloten	2	3	
Leerling 16	Buitengesloten	0	15	
Leerling 17	Populair	4	2	
Leerling 18	Buitengesloten	1	4	
Leerling 19	Genegeerd	2	0	
Leerling 20	Populair	7	1	
Leerling 21	Controversieel	5	4	
Leerling 22	Buitengesloten	2	7	
Leerling 23	Neutraal	2	2	
Leerling 24	Neutraal	2	2	
Leerling 25	Populair	7	0	

Legenda **Totalen: 8 x populair, 1 x controversieel, 2 x genegeerd, 8 x buitengesloten en 6 x neutraal**

Positieve keuze

Negatieve keuze

Na een interventieperiode (bijlage 4) van vier weken, waarbij wekelijks twee lessen zijn besteed aan het verbeteren van sociale vaardigheden en het versterken van relaties tussen de leerlingen, is een tweede sociogram afgenomen. Dit sociogram laat zien dat er verschuivingen binnen de groep hebben plaatsgevonden: leerling 16 wordt nu zeven keer minder negatief gekozen dan de eerste keer. Leerlingen 5 en 17 vallen onder de categorie buitengesloten op grond van meer negatieve dan positieve waarderingen. Leerlingen 8, 12, 14, 16 en 18 worden in beide sociogrammen genoemd als buitengesloten. Leerling 4 wordt in het tweede sociogram niet buitengesloten en leerling 22 gaat van buitengesloten naar

populair. Het aantal populaire leerlingen is van acht naar tien gestegen. Conclusie: Het tweede sociogram is voor een aantal kinderen positiever dan het eerste.

Sociogram Tweede afname

Groep 2011 / 2012 ES3-4

Peildatum 19-4-2012

Naam	Categorie	Positief	Negatief	Sociogram
Leerling 1	Populair	4	1	
Leerling 2	Populair	6	1	
Leerling 3	Populair	6	2	
Leerling 4	Controversieel	4	4	
Leerling 5	Buitengesloten	2	3	
Leerling 6	Neutraal	1	2	
Leerling 7	Neutraal	1	2	
Leerling 8	Buitengesloten	1	9	
Leerling 9	Populair	9	0	
Leerling 10	Populair	4	2	
Leerling 11	Genegeerd	1	1	
Leerling 12	Buitengesloten	1	7	
Leerling 13	Neutraal	2	2	
Leerling 14	Buitengesloten	2	6	
Leerling 15	Populair	3	2	
Leerling 16	Buitengesloten	1	8	
Leerling 17	Buitengesloten	2	3	
Leerling 18	Buitengesloten	2	5	
Leerling 19	Populair	3	2	
Leerling 20	Populair	4	2	
Leerling 21	Controversieel	4	6	
Leerling 22	Populair	4	2	
Leerling 23	Populair	3	0	
Leerling 24	Neutraal	3	3	
Leerling 25	Genegeerd	2	0	

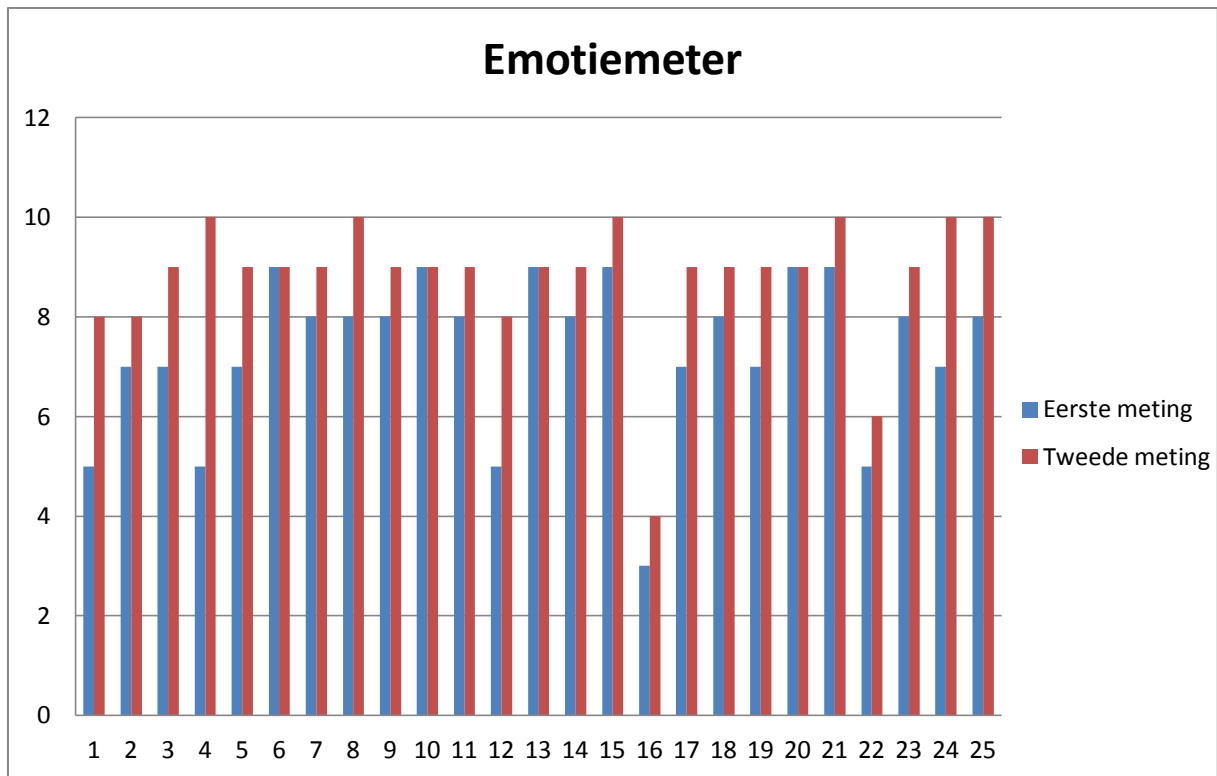
Legenda

Totalen: 10 x populair, 2 x controversieel, 2 x genegeerd, 7 x buitengesloten en 4 x neutraal

Positieve keuze

Negatieve keuze

Bij groepsprocessen spelen gevoelens van kinderen over hun eigen welbevinden een rol. Door het invullen van de emotiemeter laten kinderen zien hoe zij hun welbevinden in de groep ervaren. De emotiemeter is door alle leerlingen twee keer ingevuld. Een weergave hiervan is te zien in onderstaande tabel:

Leerling 16 geeft zijn eigen welbevinden een score van 3. Bij de tweede meting is dit verhoogd naar 4. Leerlingen 1, 4, 12 en 22 scoren bij de eerste meting een 5. De leerlingen 1, 4 en 12 laten bij de tweede meting een aanzienlijke verbetering van welbevinden zien. Leerling 22 beoordeelt zijn welbevinden één punt hoger. Bij 21 van de 25 kinderen is een verbetering van het welbevinden te zien na de interventieperiode. Conclusie: na een interventieperiode van vier weken is het welbevinden van 84% van de leerlingen verhoogd. Voor 4 kinderen is het welbevinden onveranderd. Met deze gegevens denk ik de vraag te kunnen beantwoorden of de leraar invloed kan uitoefenen op groepsprocessen.

4.3 Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?

Na afname van het sociogram en interventies op sociaal-emotioneel gebied is er bij drie kinderen een interview afgenomen. Dit zijn leerlingen 1, 4 en 12 uit het sociogram. Als we het hebben over het welbevinden van kinderen in de groep wordt er door de leerkracht een interpretatie gedaan. Door interviews te houden controleer je of die interpretatie juist is. Daarom is doorvragen volgens Van der Donk (2010) belangrijk. Het vraaggesprek met de kinderen was vooral gericht op welk leerkrachtgedrag zij nodig hebben om een relatie aan te kunnen gaan met de leerkracht en klasgenootjes en welke sociaal-emotionele ondersteuningsmogelijkheden voor hen wenselijk zijn.

De Interne begeleider van mijn school heeft de interviews met mij beluisterd. Dit is uitgewerkt in een verslag in bijlage 11. De belangrijkste punten:

- De kinderen verwachten van de leerkracht dat zij naar de kinderen luistert.
- Zij verwachten een leerkracht die dingen bespreekt in de groep: dat alle kinderen mee mogen doen en regels en afspraken doorspreken in de groep.
- Zij willen graag dat de leerkracht situaties creëert waarin de kinderen in tweetallen kunnen werken en spelen.

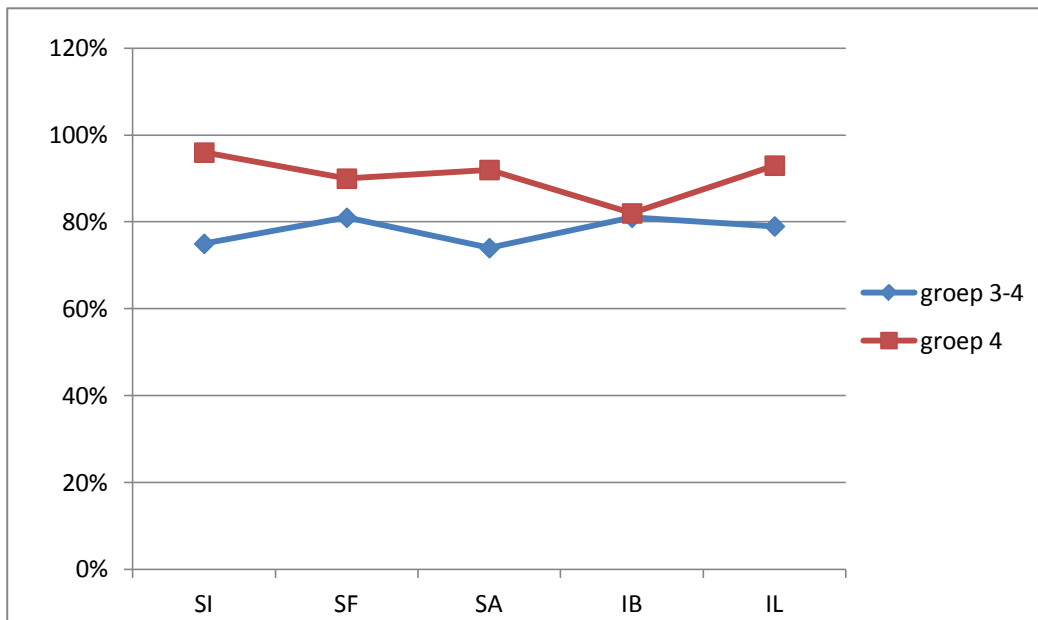
In het interview met ouders (zie bijlage 11) kwamen de volgende punten naar voren:

- Ouders vinden het vooral belangrijk dat de leerkracht oog heeft voor hun kind.
- Dat de leerkracht er voor hun kind is.
- Dat pesten niet getolereerd wordt.
- De leerkracht ziet erop toe dat kinderen respectvol met elkaar omgaan.
- Dat er gewerkt kan worden met wisselende thema's, die aansluiten bij de belevingswereld van kinderen (hobby's en interesses).

De verzamelde gegevens zullen mij in staat stellen om antwoord te geven op welk leerkrachtgedrag de sociaal minder vaardige leerling nodig heeft om zich veilig en gewaardeerd te voelen in de groep.

4.4 Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?

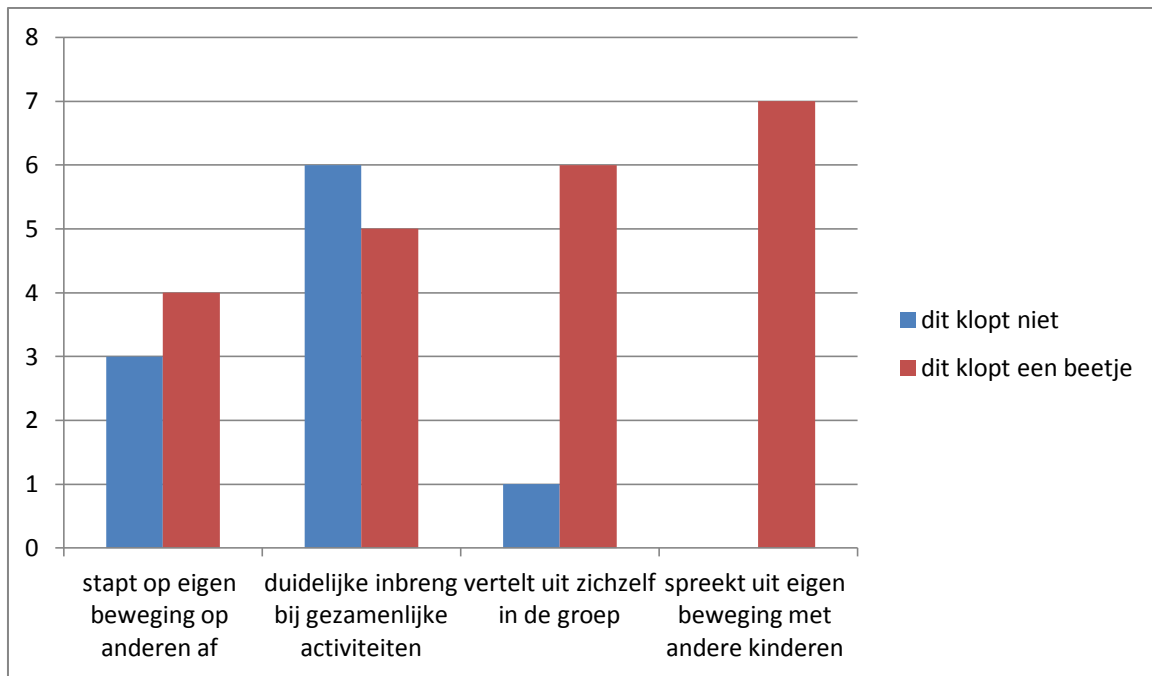
Om een goed beeld te krijgen van de ondersteuningsbehoefte op sociaal-emotioneel gebied zijn de leerkrachtlijsten van de groepen 3-4 en 4 bekeken (zie bijlage 12). Betrokkenheid en welbevinden zijn onderdeel van de leerkrachtlijsten. Dit zijn graadmeters of het kind in staat is om te profiteren van het onderwijsaanbod en in staat is zich te ontwikkelen. Betrokkenheid en welbevinden heb ik echter niet meegenomen in onderstaande grafiek, omdat bij deze deelvraag specifiek gekeken wordt naar de ontwikkeling van sociale vaardigheden. De categorieën waarnaar gekeken wordt zijn: Sociaal Initiatief, Sociale Flexibiliteit, Sociale Autonomie, Impulsbeheersing en Inlevingsvermogen.

Groep 4 scoort een hoger gemiddelde, op alle onderdelen van de grafiek, dan groep 3-4. Deze groep kent volgens de leerkracht weinig tot geen problemen op het gebied van het sociaal functioneren van leerlingen in de groep. In groep 3-4 erkent de leerkracht dat er ontwikkelbehoeften zijn op sociaal-emotioneel gebied. Het groepspercentage van groep 3-4 is bij Sociale Autonomie het laagst: bij 74% van de leerlingen is dit voldoende ontwikkeld en bij 26% van de leerlingen kan dit een ontwikkelbehoefte zijn. Sociaal Initiatief is bij 75% van de leerlingen van groep 3-4 voldoende ontwikkeld. Bij 25% van de leerlingen is dit niet voldoende ontwikkeld. Inlevingsvermogen wordt bij 79% van de leerlingen van deze groep voldoende ervaren. Hier ligt voor 19% van de leerlingen mogelijkheden tot ontwikkeling.

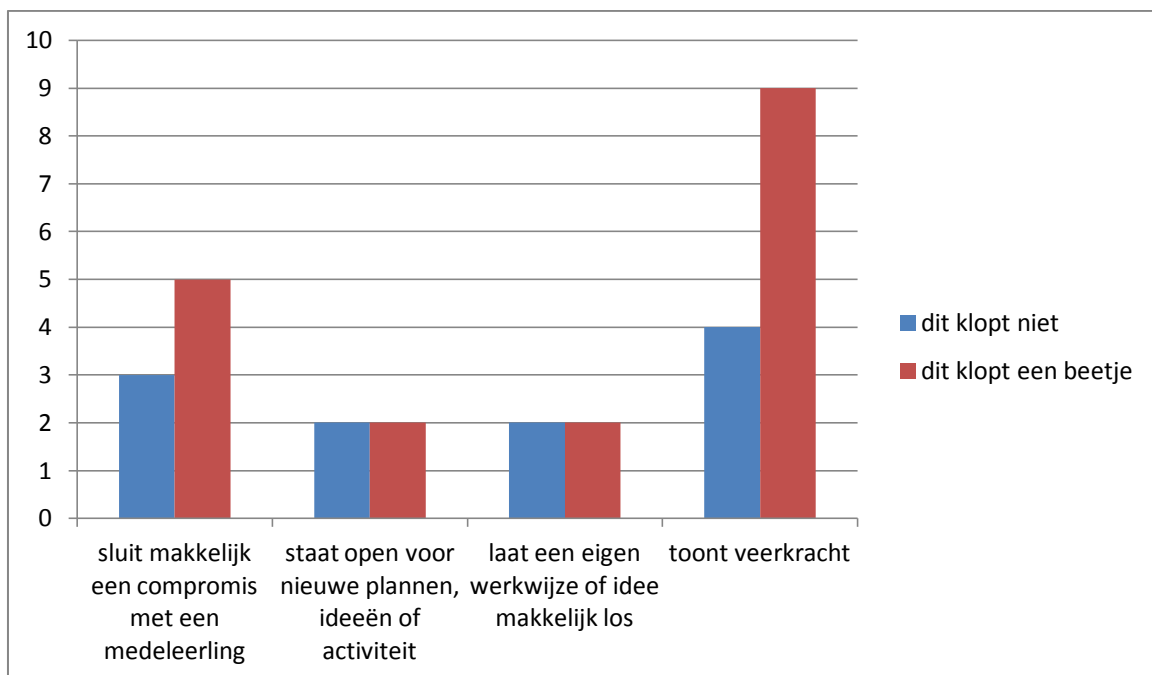
Om een overzicht te krijgen van de sociale vaardigheden van de groepen 3-4 en 4 wordt dit hieronder uitgewerkt in de categorieën van de leerkrachtlijsten. Het totaal aantal leerlingen van deze twee groepen is 49 leerlingen.

Sociaal Initiatief is als eerste uitgewerkt, zodat goed zichtbaar is welke vaardigheden op dit gebied nog niet voldoende zijn ontwikkeld, en voor hoeveel leerlingen dit geldt.

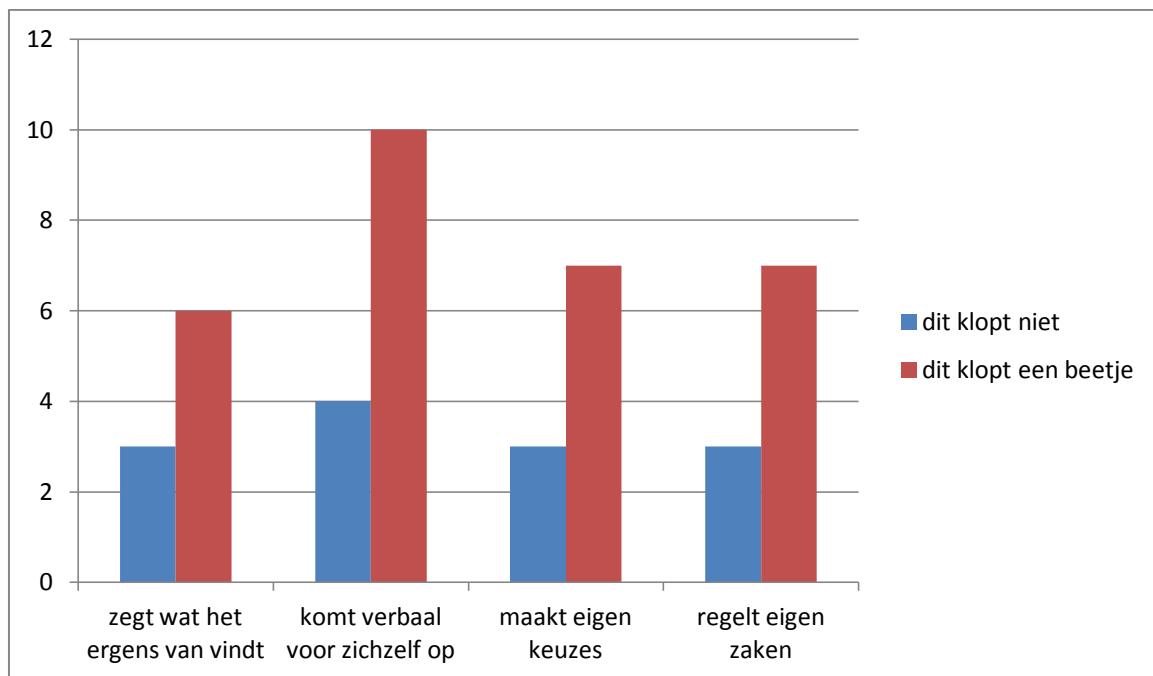
Drie leerlingen stappen niet op eigen beweging op anderen af, 4 leerlingen hebben hier moeite mee. Zes kinderen heeft geen duidelijke inbreng bij gezamenlijke activiteiten en voor 5 kinderen is dit moeilijk. Uit zichzelf vertellen in de groep is voor 1 leerlingen onmogelijk en voor 6 moeilijk. Zeven leerlingen spreken een beetje uit eigen beweging met anderen.

Sociale flexibiliteit wordt hieronder zichtbaar gemaakt:

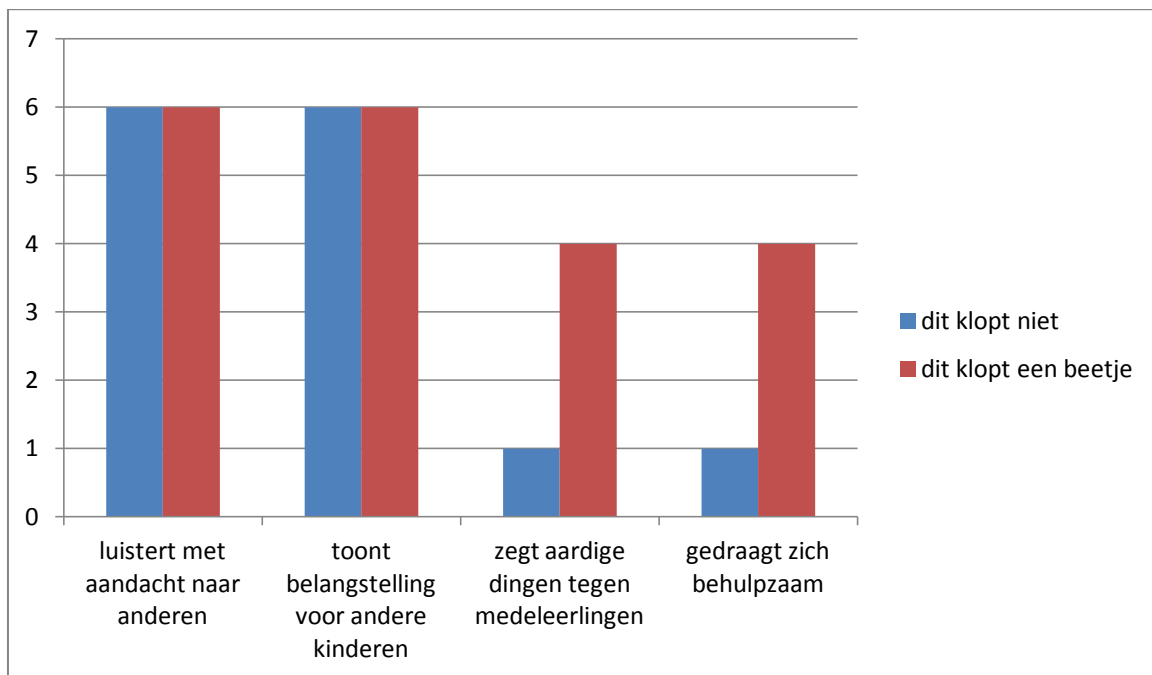
Voor drie kinderen is het niet mogelijk een compromis met een medeleerling te sluiten, voor vijf kinderen is dit een beetje moeilijk. Twee kinderen staat niet open voor nieuwe ideeën en voor twee kinderen geldt dit een beetje. Twee kinderen laten een eigen idee of werkwijze niet los en voor twee kinderen geldt dit een beetje. Vier kinderen tonen geen veerkracht en negen kinderen lukt dit een beetje.

Sociale autonomie wordt in onderstaande grafiek uitgewerkt:

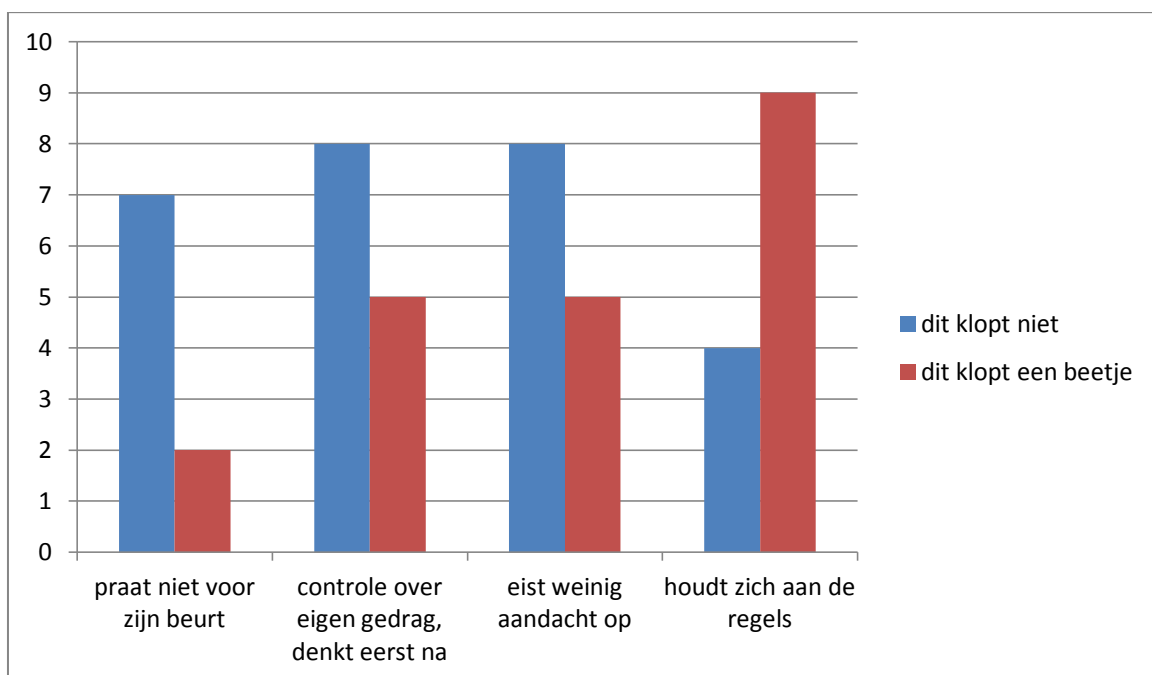
Voor 3 leerlingen is het onmogelijk uit te spreken wat het ergens van vindt; 6 leerlingen vindt dit moeilijk. Verbaal voor zichzelf opkomen is voor 10 leerlingen moeilijk en voor 4 kinderen niet mogelijk. Drie leerlingen kunnen onvoldoende eigen keuzes maken en eigen zaken regelen en 7 kinderen hebben hier moeite mee.

Het **inlevingsvermogen** wordt weergegeven in de volgende grafiek:

Voor 6 kinderen is het niet mogelijk aandachtig te luisteren naar anderen en belangstelling te tonen voor andere kinderen. Voor 6 kinderen is dit moeilijk. Vier kinderen vinden het moeilijk om aardige dingen te zeggen en zich behulpzaam te gedragen en voor 1 leerling zijn beide punten onmogelijk.

Impulsbeheersing wordt hieronder uitgewerkt:

Zeven leerlingen praten voor de beurt en voor één leerling klopt dit een beetje. Acht leerlingen hebben geen controle over het eigen gedrag en eisen veel aandacht op. Vijf leerlingen heeft een beetje controle en eist een beetje aandacht op. Vier leerlingen kunnen zich niet aan de regels houden en negen leerlingen kunnen dit een beetje.

Uit deze data blijkt dat het voor 14 leerlingen te moeilijk is om voor zichzelf op te komen (28%). Zevenentwintig % van het aantal leerlingen toont onvoldoende veerkracht. Dertien leerlingen eisen teveel aandacht op en kunnen zich onvoldoende aan regels houden (27%). Twaalf leerlingen vinden het te moeilijk om met aandacht naar anderen te luisteren en om voldoende belangstelling te tonen voor een ander kind (24%).

Mijn conclusie: het is voor een aantal kinderen van de groepen 3 en 4 dus onmogelijk of te moeilijk om adequaat gedrag te tonen aan wat in een bepaalde situatie aan gedrag van hen wordt gevraagd. Met behulp van deze data denk ik mijn deelvragen en uiteindelijk mijn onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 5 Antwoorden op de onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk zal ik de deelvragen beantwoorden met behulp van de verzamelde data en relaties leggen met de literatuur en mijn praktijk. Zo kom ik aan het einde van dit hoofdstuk tot een antwoord op de onderzoeksvraag. Tenslotte doe ik aanbevelingen die voortkomen uit dit onderzoek.

5.1 Wat is een goed pedagogisch klimaat, waardoor een goede leeromgeving ontstaat voor alle leerlingen in de groep?

Voorwaarde voor een goed pedagogisch klimaat is dat de leraar altijd grenzen aan onacceptabel, grensoverschrijdend gedrag stelt. Van der Meer (2002) gaat ervan uit dat in groepen altijd wordt gepest. Volgens hem hebben kinderen die net wat anders zijn dan andere kinderen een grotere kans om te worden gepest. Kinderen die onhandig zijn in sociale omgang lopen volgens hem meer kans gepest te worden dan kinderen met een goede sociale ontwikkeling.

Uit de vragenlijsten blijkt dat een duidelijke overzichtelijke leeromgeving en het uitspreken van hoge verwachtingen ten aanzien van leren enorm belangrijk zijn voor het pedagogische klimaat. Veenman (1993) noemt dit factoren die het schoolklimaat in sterke mate bepalen. De leerkracht wordt gezien als de belangrijkste factor voor een goed pedagogisch klimaat. Jeninga (2004) zegt dat de leerkracht zelf het belangrijkste instrument is dat kan worden ingezet. Ook van Lieshout (2009) zegt dat opvoeders grote invloed uitoefenen op het gedrag van kinderen. Een goed pedagogisch klimaat moet dus voldoen aan de volgende voorwaarden:

- De leerkracht accepteert pesten niet.
- Er is een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving en hoge verwachtingen met betrekking tot leren worden uitgesproken.
- De leraar wordt gezien als de belangrijkste factor.

5.2 Welke groepsprocessen spelen zich af in mijn groep en hoe kan ik invloed uitoefenen op deze processen?

Remmerswaal (2006) zegt dat in een groep de deelnemers met elkaar in interactie staan en dat de personen elkaar wederzijds beïnvloeden. Mijn groep is steeds in ontwikkeling en dat is bewezen door de twee sociogrammen en de emotiometers die zijn afgenomen. De sociogrammen bewijzen dat er positieve verschuivingen geweest zijn in mijn groep. Ik

veronderstel dat dit te maken heeft met de interventies, maar ik heb niet bewezen dat dit alleen veroorzaakt is door de interventies die zijn uitgevoerd. Ook andere factoren kunnen hierbij een rol hebben gespeeld. De emotiemeters laten zien dat voor 84% van de leerlingen het welbevinden is gestegen in mijn groep. Dat is een geweldig resultaat!

Het afnemen van sociogrammen en het afnemen van de emotiemeters geven de leerkracht een goed beeld van de sociale interactie en het welbevinden van leerlingen in een groep. Hierdoor kan de leerkracht gericht inspelen op signalen vanuit de leerlingen. De interventies zijn waarschijnlijk van invloed geweest op de groep en op het welbevinden van 21 leerlingen. Ik merk dagelijks dat voor veel kinderen uit groep 3-4 het welbevinden is verbeterd.

5.3 Welk leerkrachtgedrag heeft de sociaal minder vaardige leerling uit groep 3-4 nodig om zich prettig te voelen in de klas?

Van Lieshout (2009) vindt dat kinderen zich gekend, erkend en gewaardeerd moeten weten door de leerkracht om zich veilig te voelen. Dat komt overeen met hetgeen de leerlingen in de interviews noemen. Jeninga (2004) noemt dat een goede sociaal-emotionele ondersteuning van de kinderen betekent dat de leraar consequent reageert op signalen van hen. Bovendien geven leerlingen aan dat de leerkracht situaties moet creëren waarbij in tweetallen kan worden gespeeld en gewerkt. Dit in tegenstelling tot wat ik in hoofdstuk twee heb aangegeven: dat ik moeite heb met de definitie van Johnson en Johnson (2008) die ervan uitgaan dat de kleinste groep al uit twee personen kan bestaan. Voor de geïnterviewde kinderen is een groep van twee een veilige leeromgeving waarin zij ervaringen durven op te doen in het samenwerken en samenspelen met een ander.

Uit het groepsinterview met ouders komt naar voren dat de leerkracht oog moet hebben voor hun kind, en er voor hun kind moet zijn. Volgens Wolf (2009) zullen zich minder problemen voordoen bij de leerkracht die goed oplet. Pesten moet niet worden getolereerd en volgens de ouders moet de leraar erop toe zien dat kinderen respectvol met elkaar omgaan. Van Lieshout (2009) vindt dat je als leerkracht moet laten zien dat alles draait om het hebben van respect voor elkaar. Ouders geven ook aan dat het werken met thema's waarbij hobby's en interesses van kinderen centraal staat kan leiden tot meer interesse en betrokkenheid van leerlingen die worden buitengesloten.

De leerkracht die goed oplet en consequent reageert op signalen van leerlingen, kan ervoor zorgen dat ook de leerlingen met minder sociaal vaardig gedrag, zich gewaardeerd voelen in de groep.

5.4 Welke sociale vaardigheden hebben kinderen van 6-8 jaar nodig om te functioneren in de groep?

Het inadequate gedrag van minder sociaal vaardige leerlingen kan op termijn volgens Jeninga (2004) remmend zijn voor hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Volgens Verheij (2007) moeten kinderen die sociale vaardigheden onvoldoende hebben ontwikkeld deze worden aangeleerd. De school is naar zijn mening geschikt tot het uitvoeren van interventies, omdat deze dagelijks vele uren van leermomenten heeft met het kind. Dat komt overeen met de interactionele benadering, zoals beschreven in hoofdstuk 2. Deley (2004) onderstreept eveneens dat kinderen die moeite hebben om te functioneren in een sociale omgeving als de klas, vaardigheden moeten leren die gericht zijn op de sociaal- emotionele ontwikkeling. De sociale vaardigheden die voor een aantal leerlingen van de groepen 3-4 en 4 niet voldoende ontwikkeld zijn, vallen onder de categorieën: sociaal initiatief, sociale flexibiliteit, sociale autonomie, inlevingsvermogen en impulsbeheersing. Met andere woorden: leerlingen moeten leren voor zichzelf op te komen en veerkracht tonen. Zij moeten zich aan regels houden en belangstelling tonen voor groepsgenootjes.

Onderzoeksvraag: *Hoe kan ik als leerkracht ervoor zorgen dat de leerling van 6,7,8 jaar met sociaal onvaardig gedrag, zich veilig en gewaardeerd voelt in de groep?*

De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goed pedagogisch klimaat en het is zijn taak om alert te reageren op signalen van leerlingen. Als leerkracht kun je invloed uitoefenen op de groep door interventies te doen, die specifiek gericht zijn op het aanleren van sociale vaardigheden.

Aanbevelingen:

- Ik wil mijn school aanbevelen om in elke groep het sociogram en de emotiemeter te gebruiken, omdat dit goede meetinstrumenten zijn waarbij de leerlingen zelf signalen geven over de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het brengt de verhoudingen in de groep goed in kaart, waardoor de leerkracht gerichte interventies kan doen.
- Ik wil leraren aanraden om interventies te doen die gericht zijn op het aanleren van sociale vaardigheden, omdat dit verschuivingen in de groep tot gevolg heeft. Het verbetert het welbevinden van veel kinderen in de groep.
- De vijf kinderen die in beide sociogrammen worden buitengesloten zijn gebaat bij individuele begeleiding voor het aanleren van sociale vaardigheden die zij nog onvoldoende ontwikkeld hebben.

- In mijn groep zullen situaties gecreëerd worden waarbij kinderen in tweetallen kunnen spelen en werken.
- Voor de leerling die zijn welbevinden nog steeds onvoldoende beoordeeld is inmiddels een individueel hulpplan gestart.
- Ik denk dat het goed is om af en toe met thema's te werken, waardoor alle kinderen zich betrokken kunnen voelen met dat wat wordt aangeboden in de groep (natuur, sporten, creatieve activiteiten, landen).

Hoofdstuk 6 Evaluatie en reflectie

In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe dit onderzoek mij heeft geholpen om mijn praktijk te verbeteren. Volgens Van der Donk (2010) is dit het doel van praktijkonderzoek. Vervolgens wordt uiteengezet wat het mij persoonlijk heeft opgeleverd.

6.1 Evaluatie van het onderzoek

In mijn onderzoek bleek dat pesten een onderwerp is dat meermaals aan de orde kwam. In de theorie heb ik pesten echter niet genoemd, omdat ik ervan uitga dat elke leerkracht laat merken dat pesten niet wordt toegestaan. Achteraf had ik hier in de theorie aandacht aan kunnen besteden.

Ik heb dit onderzoek met succes kunnen doen, omdat er binnen de onderzoeksgroep een duidelijk tijdspad is gebruikt. Hierdoor wist ik precies of ik op schema lag en heb ik weinig tijdsdruk ervaren. Ik zou andere onderzoekers ook aanraden te werken met een tijdspad. Het onderzoek heeft mij bevestigd dat ouders en leerlingen waardevolle informatiebronnen zijn met betrekking tot de ontwikkelingen van kinderen. Van Lieshout (2009) noemt dat het kind zelf de deskundige is, die weet wat hij nodig heeft. Hier sluit ik me bij aan omdat de geïnterviewde kinderen mij goede oplossingen en nieuwe inzichten hebben aangedragen. Het groepsinterview met ouders vond ik spannend om te doen. Nog niet eerder heb ik met meerdere ouders samen een interview gedaan. Als toekomstig gedragsspecialist zal ik interviews zeker gebruiken en mij inzetten voor het gebruik hiervan op mijn school.

Door de vragenlijst, verspreid onder deskundigen, heeft mijn onderzoek een groot draagvlak gekregen waardoor directie, interne begeleiders en orthopedagogen betrokken zijn geweest bij mijn onderzoek. Daardoor is mijn onderzoek op school veel besproken. Mijn collega's zijn geïnteresseerde gesprekspartners geweest met wie ik informatie kon uitwisselen en die mij feedback hebben gegeven. Ik zou elke onderzoeker dan ook aanraden om informatie uit te wisselen met collega's en andere betrokkenen.

Het uitwerken van de data is een tijdrovende, enorme klus geweest waardoor ik me realiseerde hoe groot dit onderzoek is geweest. De periode van vier weken, waarbij ik samen met de leerlingen intensief heb gewerkt aan het verbeteren van sociale vaardigheden en het klimaat in de groep, zijn enorm belangrijk geweest voor mijn onderzoek. Een collega maakte de opmerking dat zij met buitenspelen merkt dat groep 3-4 is veranderd in een hechte groep. Dat is een mooi compliment.

Als vervolg op dit onderzoek wil ik collega's ervan overtuigen dat sociale vaardigheidslessen belangrijk zijn voor elke groep binnen onze school. Een suggestie voor vervolgonderzoek is om van elke jaargroep te onderzoeken welke specifieke sociale vaardigheden kinderen nodig

hebben en specifieke interventies uit te werken voor elke groep.

Het sociogram, de emotiemeter en de leerkrachtlijsten zijn goede instrumenten gebleken om de groep en sociale vaardigheden van kinderen in beeld te brengen. Als toekomstig gedragsspecialist zal ik mijn team overtuigen van het belang om dit in alle groepen te gebruiken. Mijn onderzoek is ook belangrijk geweest om de rol van de leerkracht te benadrukken. Als leerkracht doe je ertoe!

6.2 Reflectie

Toen ik in september ben begonnen aan het onderzoek wist ik niet goed hoe ik dit moest aanpakken. Ik heb van hoofdstuk naar hoofdstuk gewerkt en hierdoor behield ik overzicht. In eerste instantie had ik gekozen voor een onderwerp dat te maken heeft met de leesontwikkeling van kinderen. Dit onderwerp werd afgekeurd, omdat dit niet goed past bij de opleiding tot gedragsspecialist. Dat was een tegenvaller voor mij, omdat de leesontwikkeling van kinderen nauw in contact is met mijn betrokkenheid in de praktijk. Vervolgens heb ik naar een ander onderwerp gezocht dat dicht bij mijn persoonlijke drijfveren ligt. Het onderwerp van dit onderzoek komt vanuit mijn eigen tekorten in kennis en vaardigheden, en om iets te bewegen in mijn school. Al jaren vind ik het moeilijk om kinderen met problemen in de sociaal emotionele ontwikkeling goed te helpen en dat frustreerde mij. Ik heb gewerkt aan mijn eigen ontwikkeling door me te verdiepen in de theorie van de sociaal-emotionele ontwikkeling van 6-7-8 jarigen, een goed pedagogisch klimaat en van de groepsdynamica. De literatuur gaf mij nieuwe inzichten en ik heb kritisch gekeken naar bruikbare theorieën. Het lukt mij nu om vanuit theoretische onderbouwing een goed pedagogisch klimaat te scheppen waarin elke leerling tot verdere ontwikkeling kan komen.

Ik ben competentier geworden om collega's hierin te begeleiden en te coachen. In deze opleiding heb ik kennis opgedaan van de kernkwadranten van Ofman (1992) waardoor ik mijn gedrag beter kan sturen. Ik reflecteer mijn eigen gedrag en ben me bewust dat mijn gedrag invloed heeft op het gedrag van het kind en op mijn praktijksituatie. Hierdoor worden theorie, praktijk en persoon aan elkaar gekoppeld. Mijn kwaliteit is dat ik doelgericht ben, en mijn valkuil is dat ik perfectionistisch ben. Het werken aan dit onderzoek heeft in dat opzicht persoonlijke groei gebracht.

Door dit onderzoek heb ik geleerd planmatig en bewust kennis van mijn praktijksituatie te verzamelen. Hierdoor is mijn professionele houding van reflectief leren naar onderzoekend leren veranderd. En zo is nieuw handelen ontstaan: ik kijk nu meer vanuit een vragende, kritische manier. Ook kan ik reflectief en onderzoekend leren naast elkaar toe passen en dit in onderling verband met elkaar brengen. Van hieruit wil ik verder blijven werken aan mijn persoonlijke ontwikkeling.

Uit de leerstijltest van Kolb (1984) blijkt dat ik een beslisser ben. Volgens Kolb maakt een beslisser niet altijd gebruik van de sterke kanten van andere mensen. In dit onderzoek heb ik ervaren dat overleg met collega's, ons team een goede afstemming op de werkvloer en mij persoonlijk nieuwe inzichten heeft gebracht. Hierdoor is de aanpak van leerlingen met sociaal-emotionele problemen op mijn school nu beter op elkaar afgestemd. Er is ook samenwerking geweest met twee orthopedagogen, waarmee ik de contacten zelf tot stand heb gebracht. Bij een volgend onderzoek zou ik nog meer contacten met mensen buiten mijn organisatie willen leggen. Dat is nu summier geweest. Er zijn intensieve contacten geweest met ouders en door het groepsinterview ben ik samen met hen op zoek gegaan naar oplossingen. Feedback heb ik ontvangen van leerlingen, collega's, ouders en medestudenten en hierdoor heb ik mij gesteund gevoeld. Ik heb gebruik gemaakt van de sterke kanten van mijn critical friends en hun feedback kritisch ingezet.

Nawoord

Toen ik in 2010 aan deze studie tot gedragsspecialist begon had ik eerlijk gezegd geen helder idee van wat deze studie mij zou brengen. Ik heb 25 jaren ervaring in het basisonderwijs en ik vond dat het hoog tijd was om mij verder te ontwikkelen. De leer- en onderzoekslijn van deze opleiding heeft mij laten ontdekken wat mijn persoonlijke drijfveren zijn. In de andere modules van deze opleiding heb ik nieuwe kennis opgedaan van theorieën en ervaringen uitgewisseld met medestudenten. Door het volgen van deze opleiding kan ik zeggen dat mijn vaardigheden op de computer met 100% zijn gestegen. Het werken aan het onderzoek was een intensieve taak, waarin ik veel nieuwe ervaringen heb opgedaan en die ik met veel voldoening heb afgerond. Het heeft mij gebracht tot een leerkracht die, vanuit een goede theoretische achtergrond, beter in staat is verantwoorde keuzes te maken in het werken met kinderen.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken:

- Mijn gezin voor de tijd die ik op zolder heb doorgebracht om aan dit onderzoek te kunnen werken. En voor de hulp die ik nodig had, omdat mijn computervaardigheden soms onvoldoende bleken.
- De kinderen uit mijn klas die met veel enthousiasme meewerkten aan mijn onderzoek en die me hebben geholpen om met zoveel plezier interventies uit te voeren.
- Collega's van mijn school en de betrokkenen van mijn vragenlijst, omdat zij mij in staat stelden om mijn onderzoek te kunnen uitvoeren en veel interesse hebben getoond.
- Een aantal ouders die hun inbreng en ervaringen in een groepsinterview wilden delen.
- Ook Aniek Timmerman bedank ik voor haar computervaardigheden, en voor haar hulp van uitbreiding van mijn computervaardigheden.
- En natuurlijk mijn critical friends: Natalie, Henri en Karin, die geduldig de hoofdstukken van feedback hebben voorzien. En de steun die ik van jullie heb ontvangen als ik het even moeilijk had.
- Op deze plaats wil ik mijn begeleidster Annemieke de Bilde speciaal bedanken voor haar duidelijke, gestructureerde hulp. Tijdens het tot stand komen van dit onderzoek heb ik voortdurend persoonlijke betrokkenheid en ondersteuning ervaren.

Literatuurlijst

Boeken

Bronfenbrenner, U. M. (1998). The ecology of development processes. . In W. & Damon, *Handbook of Childpsychology, Vol. 1. Theoretical model of human development* (pp. 993-1028). New York: Wiley.

Deley, T. (2004). *Denken-voelen-doen. Sociaal emotionele ontwikkeling in het basisonderwijs*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.

Donk, C. v. (2009). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Hoover-Dempsey, K. S. (1997). Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational research*, 67 (1) , 3-42.

Horst, W. t. (1994). *Het herstel van het gewone leven*. Groningen: Wolters-Noordhof.

Jeninga, J. (2004). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen: Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBUitgevers.

Johnson, D.W & Johnson. F.P.(2008). *Groepsdynamica, theorie en vaardigheden*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Kallenberg, T. K. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: Thieme Meulenhof.

Kelchtermans, G. (2000). *reflectief ervaringsleren voor leerkrachten. Een boek voor opleiders, nascholers en stagetrainer-begeleider*. Mechelen: Wolters Plantyn Educatieve Uitgevers.

Kolb, D. (1984). *Experiential Learning, experience as the source of learning and development*. Englewoods-Cliffs: NJ:Prenrice Hall.

Krab, K. E.-S.-B. (2000). *Gedragsverandering binnen en buiten de klas, gedragsveranderingen van leerling en leerkracht in het basis- en speciaal onderwijs*. Amersfoort: CPS.

Leary, T. (1957). *Interpersonal Diagnosis of Personality*. New York: Ronald Press.

Lieshout, T. v. (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. Houten: Bohn Staflee van Loghum.

Meer van der, B. (2002). *Pesten op school*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Ofman, D. (1992). *Bezieling en kwaliteit in organisaties*. Cothen: Servire Uitgevers b.v.

Prinsen, H. T. (2006). *Sociaal vaardig: Een gids voor ouder en kind*. Kampen: Uitgeverij Ten Have.

Remmerswaal, J. (2006). *Begeleiden van groepen: Groepsdynamica in praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Remmerswaal, J. (2008). *Handboek groepsdynamica. Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*. Baarn: Uitgeverij: H. Nelissen B.V.

Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen: een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*. Veghel: Faces Reclame&Communicatie.

Veenman, S. P. (1993). *Effectieve instructie en doelmatig klassenmanagement, een schoolverbeteringsprogramma voor enkelvoudige en combinatieklassen*. Amsterdam/Lisse: Swets& Zeitlinger B.V.

Verheij, F. ,. (2007). *Kinderen en jeugdpsychiatrie: behandeling en begeleiding*. Assen: Van Gorcum.

Weisfelt, P. (2005). *De geheimen van de groep: Het proces van het systeem en de consequenties voor individu, groep en organisatie*. Soest: Nelissen.

Wolf, K. v. (2009). *Gedragsproblemen in scholen het denken en handelen van leraren*. Leuven: Uitgeverij Acco.

Internet

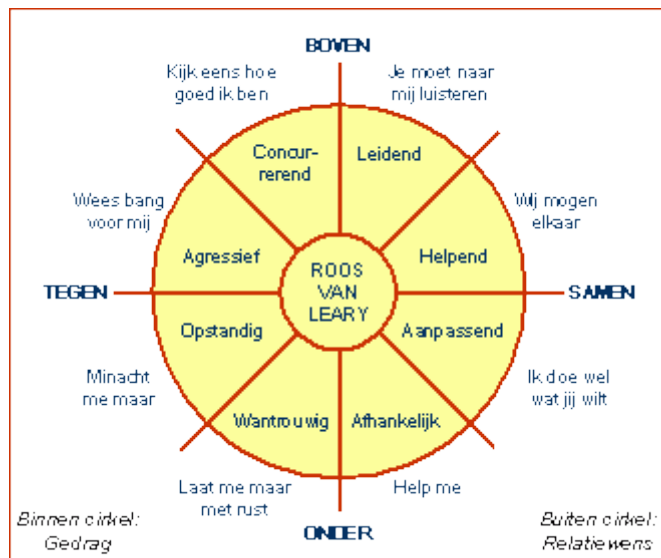
Boerman, R. (2008, 06 06). *Ethische uitgangspunten bij praktijkonderzoek*. Opgeroepen op 03 14, 2012, van Website van Fontys OSO: <http://portal.fontys.nl>

Plasterk, R. (2009, juni 3). *www.rijksoverheid.nl*. Opgeroepen op maart 9, 2012, van <http://www.rijksoverheid.nl>

Smith, M. (2005). *Bruce W Tuckman - forming, storming norming and performing in groups* . Opgeroepen op januari 24, 2012, van the encyclopaedia of informal education: www.infed.org/thinkers/tuckman.htm

www.zienvooronderwijs.nl. (sd). Opgeroepen op 03 14, 2012, van <http://zienvooronderwijs.nl>

Bijlage 1 Roos van Leary

Bijlage 2 Vragenlijst pedagogisch klimaat

Deze vragenlijst bestaat uit vragen over het belang van leren, de ordelijkheid van de leeromgeving, de mate waarin verwachtingen ten aanzien van de prestaties van de leerlingen kenbaar worden gemaakt en over het leerkrachtgedrag. Ook zijn de basisvoorwaarden relatie, competentie en autonomie in deze lijst verwerkt.

Bij het invullen van deze vragenlijst zijn er vier keuzemogelijkheden:

- : jij denkt dat dit geen invloed heeft op het pedagogisch klimaat.
- : jij denkt dat dit een beetje invloed heeft op het pedagogisch klimaat.
- + : jij denkt dat dit invloed heeft op het pedagogisch klimaat.
- ++ : jij denkt dat dit veel invloed heeft op het pedagogisch klimaat.

Per vraag kruis je één antwoordmogelijkheid aan. Succes met invullen!

Helemaal aan het einde van de vragenlijst is er een kolom waar jij nog opmerkingen kunt maken met betrekking tot het pedagogisch klimaat. Dit kunnen bijvoorbeeld dingen zijn die jij belangrijk vindt voor een goed pedagogisch klimaat, maar die in deze lijst niet genoemd zijn.

Naam:

Functie:

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.				
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.				
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.				
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.				
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.				

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving. 7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven. 8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na. 9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen. 10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).				

11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen. 12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen. 13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen. 14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau. 15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.				

16.Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan. 17.De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen. 18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken. 19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma. 20. Er is veel tijd “voor leuke dingen doen”.				

21. De leerkracht tolereert pesten niet. 22.De leraar heeft inzicht in eigen handelen. 23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling. 24.De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden. 25.Directie kent alle kinderen van de school bij naam.				

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn. 27.De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen. 28.Kinderen worden aangesproken op het naleven				

van de regels.				
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.				
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Bijlage 3 Pedagogisch klimaat, onze schoolvisie

De sfeer in de groep en in school noemen wij het pedagogisch klimaat. Als dat klimaat goed is, gaat het kind in de regel graag naar school, komt het op elk gebied beter tot zijn recht en kan het zich beter ontplooien. Het kind moet zich dus op zijn gemak voelen in de groep, zowel bij de leerkracht als bij de medeleerlingen.

Omdat we aan een positief pedagogisch klimaat bijzonder veel waarde hechten, werken wij hier voortdurend aan. Een belangrijk onderdeel is het besef van waarden en normen en het creëren van een goede sfeer. Hier wordt in de groep zowel ad hoc als planmatig aan gewerkt. Belangrijke aspecten daarbij zijn:

- elkaars mening respecteren;
- naar elkaar luisteren;
- dat ieder kind zich gewaardeerd weet naar zijn/haar mogelijkheden; het moet zich geaccepteerd weten naar de mogelijkheden die het in zich heeft;
- kinderen weerbaar te maken en ze een plaats binnen de klas en de school laten verwerven;
- dat onze kinderen de geaardheid van andere kinderen en leerkrachten leren accepteren en hiermee om weten te gaan.
- zorg en verantwoordelijkheid dragen voor de omgeving en elkaars eigendommen;
- niet tolereren van agressief gedrag (zowel lichamelijk, verbaal als non-verbaal);
- afspraken maken en nakomen (consequenties aanvaarden voor je eigen gedrag);
- elkaar (voort-)helpen.

Bovendien hebben we hiervoor een leerlingvolgsysteem ingevoerd; het programma "Zien". Zo kunnen we de individuele leerling en de hele groep op sociaal-emotioneel gebied goed in beeld hebben. Bovendien werden deze signalen gekoppeld en krijgen we vroegtijdig aanwijzingen wanneer hulp geboden moet worden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid tot sociale vaardigheidstraining. Deze is bedoeld voor kinderen, die op het gebied van sociaal-emotioneel welzijn specifieke ondersteuning en training nodig hebben.

Als uw kind desondanks thuis aangeeft een negatieve schoolbeleving te hebben, gaan wij ervan uit dat u contact met ons opneemt. Samen kunnen we dan een oplossing zoeken.

Bijlage 4 Interventies in de groep

Week 1:

Les 1: Bespreken van drie emoties: blij, boosheid, verdriet. Met behulp van emotiepictogrammen deze emoties verhelderd. Er is gesproken over het gevoel dat bij de emoties hoort. Hoe je dit kunt zien aan de ander en hoe je daar zelf op kunt reageren.

Les 2: Het invullen van de emotiemeter door elke leerling (zie hieronder). Zij kleuren op een blad een soort thermometer in waarbij zij aangeven op een schaal van 0-10 hoe zij zich voelen in de klas. In een gesprek hebben kinderen zich vrijwillig mogen uiten over hoe zij zich voelen in onze klas.

Week 2:

Les 1: De emotiepictogrammen hebben een plek in de groep gekregen en zijn ingezet bij het verduidelijken van emoties tijdens voorvallen, gebeurtenissen in de groep. Kinderen die het nog moeilijk vinden om aan een ander kind te zien hoe het zich voelt, zijn door de leerkracht veel geholpen om dit te verduidelijken. Emoties zijn veelvuldig besproken en zichtbaar gemaakt met de pictogrammen van de emoties.

Les 2: Een aantal oefeningen gericht op emoties herkennen en uitbeelden:

het emotiemuseum, waarbij kinderen 'beelden' in een museum spelen. Één kind uit de klas speelt de gids en geeft een rondleiding door het museum. Kinderen die geen actieve rol spelen raden de getoonde emoties van de 'beelden'.

de emotiebus: waarbij één kind de buschauffeur speelt en andere kinderen passagier zijn. Er zitten al kinderen in de bus, maar er zijn ook nog lege plekken. Één passagier stapt in de bus en laat een emotie zien. De leerlingen in de bus nemen deze emotie over, en laten dezelfde emotie zien als de passagier die net is ingestapt. Andere leerlingen raden de emotie. Het doel van dit spel is het herkennen en benoemen van primaire emoties.

Week 3:

Les 1: De eigen stemming verwoorden met behulp van het blad van de vier G's; gebeurtenis, gevoel, gedachte en gedrag (zie hieronder). De kinderen mochten de vier G's ook tekenend invullen, omdat het voor een aantal kinderen nog te moeilijk is om het met tekst op papier te krijgen. Gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden zijn besproken door de leerkracht en de kinderen die het betrof.

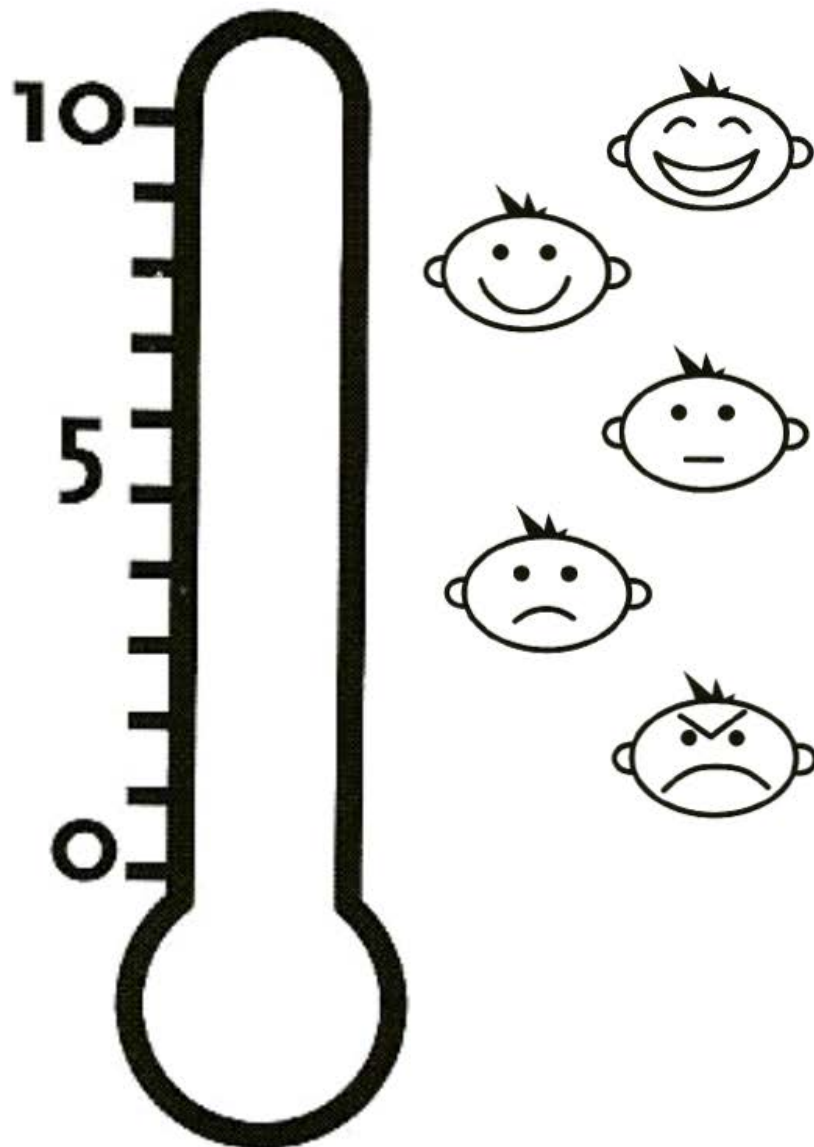
Les 2: Het naspelen van conflictsituaties in de speelzaal. In één vak werden “foute situaties” door kinderen gespeeld. Zij werden stopgezet (freeze) door kinderen die de situatie “goed” wilden uitbeelden. Er is deze week veel geoefend met het goede gedrag laten zien. Hoe je iets het beste kunt oplossen. Kinderen kunnen vaak wel verwoorden wat ze moeten doen, maar kunnen het in de situatie niet uitvoeren. Nu is voorgedaan, en ingeoefend wat ze moeten doen als ze mee willen spelen, hoe ze aan andere kinderen moeten zeggen dat de ander ergens mee moet stoppen, wat een kind in een conflictsituatie het beste kan doen etc. In de klas hebben kinderen elkaar geholpen om het gewenste gedrag te laten zien aan elkaar.

Week 4:

Les 1: Kinderen hebben een kaartje gekregen met daarop de naam van een leerling uit de groep. Ik heb kinderen daar waar mogelijk een naam van een kind gegeven die zij in het sociogram negatief aan hadden gegeven. Elk kind moest een dag het kind op het kaartje observeren en aan het einde van de schooldag een compliment geven aan dat kind over zijn/haar gedrag.

Les 2: We hebben in 8 groepjes van drie kinderen gezelschapsspelen gedaan ,waarbij de 8 populaire kinderen gekoppeld zijn aan de 8 buitengesloten kinderen, aangevuld met andere leerlingen. Hierbij zijn de regels en afspraken van samenspelen besproken, ingeoefend en begeleidt door de leerkracht.

Hoe voel je je?

Gebeurtenis

Er gebeurde:.....
.....
.....

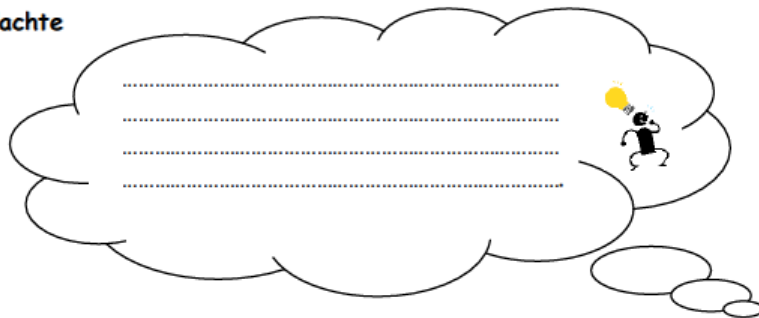

Gevoel

Ik voelde:.....
.....
.....
(teken in het gezichtje hoe je je voelde)

Gedachte

(schrijf in het gedachten-wolkje wat je dacht)

Gedrag

Ik deed:.....
.....
.....

En nu verder

Een volgende keer ga ik:.....
.....
.....

Naam:.....

Bijlage 5 Interviewleidraad

Interviewleidraad voor een individueel, weinig gestructureerd interview met kinderen om informatie te krijgen over welk leerkrachtgedrag de sociaal minder vaardige leerling nodig heeft om zich prettig te voelen in de klas.

Naam leerling:

Hoe wordt dit gesprek vastgelegd? :

Toestemming van de ouders en de leerling?:

Inleiding	Kennismaking Tijdsduur aangeven van het gesprek Doel van het gesprek Afspraken over verwerking
Kern	De vragen zullen gaan over het gewenste leerkrachtgedrag waardoor de leerling zich prettig voelt in de klas. Onderstaande punten kunnen aan de orde komen: • sluiten van vriendschappen; hoe kan de leerkracht daarbij helpen? • kunnen samenwerken ;wat kan de leerkracht doen? • aansluiting zoeken bij de groep: hoe kan de leerkracht hierbij helpen? • oplossen van ruzies/conflicten: op welke manier kan de leerkracht dit het beste doen? Doorvragen is belangrijk!
Slot	Aanvullende opmerkingen? Wat doe ik met de data? Afspraken over terugkoppeling Bedanken voor het gesprek

Bijlage 6 Interviewleidraad groepsinterview

Leidraad voor een gestructureerd groepsinterview met ouders ten aanzien van gewenst leerkrachtgedrag m.b.t. sociaal minder vaardige leerlingen.

Naam ouders:

Hoe wordt dit interview vastgelegd?

Toestemming van de ouders?

Inleiding	Kennismaking Tijdsduur aangeven van het gesprek Doel van het gesprek Afspraken over verwerking (anonimiseren van gegevens bespreken)
Kern	• Hoe kan de leerkracht ervoor zorgen dat uw kind zich veilig en gewaardeerd voelt in de klas? • Hoe kan de leerkracht het goede voorbeeld geven? • Wat verwacht u van de leerkracht als het gaat om het aanleren van sociale vaardigheden bij kinderen? • Hoe kan de leerkracht helpen bij het sluiten van vriendschappen tussen klasgenootjes? • Wat moet de leerkracht doen om conflicten/ ruzies op te lossen?
Slot	Aanvullende opmerkingen? Wat doe ik met de data? Afspraken over terugkoppeling Bedanken voor het gesprek

Bijlage 7 ZIEN

Zeven dimensies

ZIEN! hanteert zeven dimensies. Twee graadmeters, welbevinden en betrokkenheid, die een signaalfunctie hebben en vijf vaardigheidsdimensies die relevante informatie geven over de ontwikkelbehoeften van een leerling op sociaal-emotioneel gebied.

De kwaliteitsdimensies of graadmeters

Betrokkenheid en Welbevinden zijn twee graadmeters die aangeven of het kind in staat is om te profiteren van het onderwijsaanbod. Betrokkenheid en welbevinden zijn twee kwaliteitsdimensies die op alle leeftijden te observeren zijn op individueel en groepsniveau. Ze hebben een waardevolle signaalfunctie voor:

- motivatie
- zelfvertrouwen
- innerlijke gemoedstoestand
- cognitief functioneren

Lijkt een leerling of een groep minder betrokken of signaleert de leerkracht een lager welbevinden, dan maakt ZIEN! gebruik van doorvragen. Zo helpen we de leerkracht om zicht te krijgen op mogelijke oorzaken van deze lagere score.

Door het gedrag van een kind te begrijpen, kun je komen tot adequate ondersteuning.

De vaardigheidsdimensies of sociale vaardigheden

De volgende vaardigheden zijn nodig om op een adequate manier de sociaal-emotionele ontwikkeltaken te volbrengen:

1. sociaal initiatief
2. sociale flexibiliteit
3. sociale autonomie
4. impulsbeheersing
5. inlevingsvermogen

De categorieën helpen de leerkracht om inzicht te krijgen in mogelijke oorzaken van een lagere betrokkenheid en/of welbevinden. Ze geven zicht op de sociaal-emotionele ontwikkelbehoeften van een kind of groep. Dit stelt leerkrachten beter in staat om leerlingen adequaat te kunnen ondersteunen.

Een belangrijk voordeel van de vijf vaardigheidscategorieën is dat het hier gaat om direct te beïnvloeden leerlingkenmerken.

Zeven dimensies

ZIEN! hanteert zeven dimensies. Twee graadmeters, welbevinden en betrokkenheid, die een signaalfunctie hebben en vijf vaardigheidsdimensies die relevante informatie geven over de ontwikkelbehoeften van een leerling op sociaal-emotioneel gebied. Deze zeven dimensies zullen worden toegelicht.

De kwaliteitsdimensies of graadmeters

Welbevinden en Betrokkenheid zijn twee graadmeters die aangeven of het kind in staat is om te profiteren van het onderwijsaanbod en zich te ontwikkelen. Als dat het geval is, geeft ZIEN! aan dat er niet direct grote reden tot zorg is. Als blijkt dat betrokkenheid en / of welbevinden minder dan gemiddeld aanwezig zijn in vergelijking met leeftijd- en seksegenoten indiceert ZIEN! een zorgbehoefte bij het kind.

Met het meten van welbevinden en betrokkenheid wordt duidelijk wat zich in het kind

afspeelt als gevolg van de aanpak en sociale ondersteuning van de leerkracht. Een leerkracht heeft veel mogelijkheden om betrokkenheid en welbevinden te beïnvloeden. Wanneer bij meerdere kinderen de betrokkenheid en / of het welbevinden benedengemiddeld of laag is, is het verstandig dat een leerkracht voor zichzelf reflecteert of in de voorwaardelijke sfeer dingen aangepast kunnen worden. Bijvoorbeeld meer uitdaging bieden of duidelijker regels stellen en handhaven. Als dat in orde is, kan de leerkracht kijken hoe het kind op individueel niveau ondersteund kan worden.

1. Welbevinden

Welbevinden is een momentane, actuele toestand van een zich goed voelen en manifesteert zich binnen de groep waarin het kind zich bevindt.

Ieder kind heeft het nodig om zich thuis te kunnen voelen in het pedagogisch klimaat van de klas en in de schoolomgeving. Het gaat om actueel, situationeel welbevinden dat wordt bepaald door de situatie hier en nu en het resultaat is van invloeden buiten het kind zelf. Het situationele welbevinden is wat leerkrachten op school zien en waarbij het gaat om gevoelens ten aanzien van de schoolse situatie. Welbevinden betekent dan het 'zich thuis voelen', 'zichzelf kunnen zijn' en het zich emotioneel veilig voelen. Indicatoren hiervoor zijn spontaniteit, ontspannen zijn en plezier beleven met elkaar. Dit uit zich in opgewektheid, een levenslustige en vitale uitstraling, ontspannenheid en openheid en, last but not least, graag naar school gaan.

Stellingen groep 1-8

- Komt opgewekt over.
- Maakt een vitale levenslustige indruk.
- Komt ontspannen en open over.
- Gaat graag naar school.

2. Betrokkenheid

Betrokkenheid is een houding of toestand die verbondenheid uitdrukt met een activiteit of taak waarmee het kind bezig is.

Bij betrokkenheid gaat het om de gerichtheid op een onderwerp. Het richten op een onderwerp is een proces dat zich in de kinderen afspeelt. Concentratie is één van de duidelijkst waarneembare signalen van betrokkenheid. Een kind dat betrokken bezig is, richt de aandacht op een relatief beperkt gebied. Er is een geringe afleidbaarheid en grote mate van persistentie, doorzettingsvermogen. Het kind laat de activiteit niet los, ook al is er

bijvoorbeeld drukte van andere kinderen om hem heen. Kenmerkend voor betrokkenheid is intrinsieke motivatie van het kind in de activiteit; er is een vertekende tijdservaring. Het kind heeft dus geen besef van hoelang het met de taak bezig is. Bij een hoge mate van betrokkenheid komt energie vrij en ervaart het kind een sterke voldoening. Wanneer energie vrij komt, is dit zichtbaar in mimiek en houding; er is belangstelling en het kind heeft plezier in het spel. Plezier raakt het aspect van voldoening. Indien de leerkracht een zich goed voelen waarneemt bij het kind gedurende een activiteit, wijst dit op een hoge betrokkenheid.

Stellingen groep 1-4

- Heeft plezier in wat het doet.
- Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
- Toont belangstelling voor het activiteiten aanbod.
- Toont doorzettingsvermogen.
- Toont doorzettingsvermogen bij de kernvakken

De sociale vaardigheidsdimensies

De vijf sociale vaardigheden binnen ZIEN!, die in de hoofdstukken hierna worden genoemd en toegelicht, zijn direct te beïnvloeden leerlingkenmerken. Dat betekent dat leerkrachten er wat mee kunnen in hun aanpak, want ZIEN! is handelingsgericht opgezet.

Daarbij moet worden opgemerkt dat ZIEN! pas indicatie-uitspraken geeft over een sociale vaardigheid als ook het welbevinden en / of de betrokkenheid benedengemiddeld of laag is. Het kan namelijk goed dat beperkingen op het gebied van sociale vaardigheden het kind niet belemmeren in de mate dat het niet meer mee doet of slecht in zijn vel zit. In dat geval is de leerkracht blijkbaar goed in staat om de minder ontwikkelde vaardigheden te compenseren. Bijvoorbeeld door een positief pedagogisch klimaat, door emotionele ondersteuning of door duidelijke regels. De leerkracht blijft de professional die het kind het beste kent. Hij kan altijd besluiten om het kind toch extra ondersteuning te bieden als blijkt dat een vaardigheid in mindere mate aanwezig is of wordt toegepast.

De vijf sociale vaardigheidsdimensies die ZIEN! onderscheidt, zijn nodig om op een adequate manier de sociaal-emotionele ontwikkeltaken te volbrengen. Deze dimensies zijn dekkend voor de sociaal-emotionele ontwikkeltaken die het kind volbrengt op de basisschool. Sociale autonomie (SA) en Sociale flexibiliteit (SF) vormen samen het continuum 'egoveerkracht'. Sociaal initiatief (SI) en Impulsbeheersing (IB) vormen samen het continuum 'egocontrole'. Inlevingsvermogen (IL) beweegt zich op het continuum van 'empathie'. In de

volgende hoofdstukken zal hierop verder worden ingegaan bij de toelichtingen op de vaardigheden.

3. Sociaal initiatief

Sociaal initiatief is de vaardigheid om in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal.

Sociaal initiatief verwijst naar het aspect om gevoelens aan bod te laten komen en over te gaan tot het nemen van initiatief in de sociale situatie. Het kind stapt bijvoorbeeld uit eigen beweging op een ander kind af en spreekt andere kinderen aan. Het kind doet dit ook in groepsverband, door tijdens een spel ideeën aan te reiken en in de groep iets te vertellen over wat het heeft meegemaakt, of het kind draagt in de groep iets bij door groepsgenoten eigen kennis over te dragen.

Een kind dat wel sociaal vaardig is, is dus in staat om in sociale situaties ruimte voor zichzelf te vragen en te nemen door bewust contact te zoeken met andere kinderen. Een kind dat laat zien te beschikken over de vaardigheid Sociaal initiatief, voelt zich waarschijnlijk competent in de omgang met anderen. Een kind dat over deze vaardigheid beschikt, heeft een eigen inbreng en vraagt ruimte voor zichzelf. De eigen inbreng hoeft niet iets te zijn wat van hemzelf is, maar wel iets wat op initiatief van het kind wordt ingebracht.

Stellingen groep 1-8

- Stapt uit eigen beweging op anderen af.
- Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.
- Vertelt uit zichzelf in de groep.
- Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

4. Sociale flexibiliteit

Sociale flexibiliteit is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer.

Het vermogen om flexibel te reageren in veranderende situaties, is Sociale flexibiliteit. Het gaat dus om flexibiliteit van een kind, de vaardigheid van het 'loslaten'. Bij loslaten kan gedacht worden aan het loslaten van eigen ideeën, plannen en dergelijke, omwille van het feit dat er bijvoorbeeld prioriteit gegeven moet worden aan een andere activiteit. Het is belangrijk dat je dit als kind kunt. De werkelijkheid verandert namelijk steeds.

Een tekort aan flexibiliteit vergroot de kans dat een kind de veranderingen in zijn leefwereld niet aankan en als gevolg daarvan een sterkere controlebehoefte ervaart. Een niet flexibel

kind is geneigd tot 'formaliseren': het stelt zich eenkennig op, vermijdt het sluiten van vriendschappen en heeft in contact met de ander de behoefte te 'controleren'. Het kind houdt graag de regie over de ander. Als het kind echter open staat voor ideeën van een ander en het eigen idee daarop kan aanpassen, kan het tot een compromis komen. Als een kind veel sociale flexibiliteit laat zien, wil dat nog niet direct zeggen dat het kind sociaal vaardig is. Sociale flexibiliteit dient altijd in samenhang met Sociale autonomie gezien te worden. Pas als een leerling over beide vaardigheden beschikt en soepel kan bewegen tussen beide vaardigheden is er sprake van egoveerkracht en goede sociale vaardigheden.

Stellingen groep 1-8:

- Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.
- Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.
- Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.
- Toont veerkracht.

5. Sociale autonomie

Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.

De vaardigheid Sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en bij deze keuze blijven. Het uitgangspunt is dat een kind weet wat het wil en hoe hij of zij iets wil en onderscheid kan maken tussen zichzelf en de ander. Een kind dat deze vaardigheid beheerst vraagt ruimte van de ander en treedt dus in de ruimte van de ander. Een kind dat deze vaardigheid niet beheerst geeft juist veel ruimte aan de ander. Naast het kiezen vanuit jezelf is er ook sprake van bestendigheid. Het kind houdt vol en blijft bij de keuze. Het heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zijn unieke persoon-zijn te ontplooien. Door te zeggen wat het kind ergens van vindt, komt het verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Daarnaast kan een kind op een non-verbale manier tot uitdrukking brengen dat het beschikt over sociale autonomie, door eigen keuzes te maken en eigen zaken te regelen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil.

Stellingen groep 1-8:

- Zegt wat het ergens van vindt.
- Komt verbaal voor zichzelf op.
- Maakt eigen keuzes.
- Regelt eigen zaken.

6. Impulsbeheersing

Impulsbeheersing is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren door het onderdrukken van impulsen.

Bij Impulsbeheersing gaat het om het controleren en corrigeren van het eigen gedrag in het verkeer met anderen. Het kind denkt eerst voordat het iets doet en stelt daardoor gedragingen uit. Het gedrag wordt dan door gedachten in banen geleid, er is sprake van zelfregulering. Dit wordt zichtbaar in gedrag; het kind praat niet voor de beurt, denkt eerst na en maakt een plan voordat het met een activiteit begint. Het vraagt niet voortdurend de aandacht van de leerkracht en het kind kan zich conformeren aan sociale (groeps)regels. Uiteraard is het belangrijk dat de mate van Impulsbeheersing van het kind niet ten koste gaat van de mate van Sociaal initiatief. Impulsbeheersing en Sociaal initiatief zijn goede sociale vaardigheden wanneer ze met elkaar in balans zijn, het kind beschikt dan over egocontrole. Wanneer er sprake is van een zwakke impulsbeheersing, is er doorgaans sprake van impulsiviteit. Drie elementen spelen een rol bij impulsiviteit of impulsief gedrag. Het eerste element is het overspoeld worden door een opkomende prikkel en daardoor eerst doen, voordat het kind nadenkt. Het tweede element is het gebrek aan organiseren en plannen en niet kunnen overzien wanneer het beste moment is om in de eigen behoefte, bijvoorbeeld de vraag stellen, te voorzien. Het houden aan de regels van de groep heeft betrekking op het derde element, namelijk zichzelf als volledig centraal ervaren op dat moment. Het kind zal zich op dat moment weinig verplaatsen in wat zijn gedrag met de ander doet.

Stellingen groep 1-8:

- Praat niet voor zijn beurt.
- Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.
- Eist weinig aandacht op.
- Houdt zich aan de regels.

7. Inlevingsvermogen

Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.

Inlevingsvermogen wordt ook wel het empathisch vermogen genoemd. Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Inlevingsvermogen betreft in gedachten, in de huid van een ander kunnen kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze. Het gedrag waarmee een kind Inlevingsvermogen toont, wordt in de literatuur vaak omschreven als pro-sociaal gedrag. Als het kind pro-sociaal gedrag laat zien, mag je veronderstellen dat de vaardigheid om zich in te leven, aanwezig is of dat het kind deze vaardigheid heeft aangeleerd. Inlevingsvermogen betreft dus twee zaken, namelijk het denken (cognitie), en de gevoelens (emoties). Als er sprake is van inlevingsvermogen betekent het dat een kind laat zien dat het gericht is op de ander en kennis heeft van wat bij de ander leeft. Dit is waar te nemen doordat een kind aandachtig luistert naar wat anderen zeggen of vertellen. Het kind toont Inlevingsvermogen door zorgdragend, behulpzaam gedrag naar andere kinderen. Door iets aardigs te zeggen tegen andere kinderen laat het kind zien dat het kennis heeft van wat er in een ander omgaat.

Stellingen groep 1-8

- Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
- Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
- Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
- Gedraagt zich behulpzaam.

Bijlage 8 Leerkrachtlijst

Locatie Esrein Aangemeld als mhgadoorn - help - afmelden

Leerling

Groep ES3-4 (2011 / 2012)

Overzicht

		Dit klopt niet	Dit klopt een beetje	Dit klopt redelijk	Dit klopt helemaal
1.	Heeft plezier in wat het doet.	☐	☐	☐	☐
2.	Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.	☐	☐	☐	☐
3.	Toont belangstelling voor het activiteiten aanbod.	☐	☐	☐	☐
4.	Toont doorzettingsvermogen.	☐	☐	☐	☐
5.	Komt opgewekt over.	☐	☐	☐	☐
6.	Maakt een vitale, levenslustige indruk.	☐	☐	☐	☐
7.	Komt ontspannen en open over.	☐	☐	☐	☐
8.	Gaat graag naar school.	☐	☐	☐	☐
9.	Stapt uit eigen beweging op anderen af.	☐	☐	☐	☐
10.	Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.	☐	☐	☐	☐
11.	Vertelt uit zichzelf in de groep.	☐	☐	☐	☐
12.	Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.	☐	☐	☐	☐
13.	Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.	☐	☐	☐	☐
14.	Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.	☐	☐	☐	☐
15.	Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.	☐	☐	☐	☐

[vorige](#)
[volgende](#)
[opslaan](#)
[annuleren](#)
[default antwoorden](#)

Deze computer 100%

Locatie Esrein Aangemeld als mhagedoom - help - afmelden

Leerling

Groep ES3-4 (2011 / 2012)

Overzicht

		Dit klopt niet	Dit klopt een beetje	Dit klopt redelijk	Dit klopt helemaal
15.	Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.	☐	☐	☐	☐
16.	Toont veerkracht.	☐	☐	☐	☐
17.	Zegt wat het ergens van vindt.	☐	☐	☐	☐
18.	Komt verbaal voor zichzelf op.	☐	☐	☐	☐
19.	Maakt eigen keuzes.	☐	☐	☐	☐
20.	Regelt eigen zaken.	☐	☐	☐	☐
21.	Praat niet voor zijn beurt.	☐	☐	☐	☐
22.	Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.	☐	☐	☐	☐
23.	Eist weinig aandacht op.	☐	☐	☐	☐
24.	Houdt zich aan de regels.	☐	☐	☐	☐
25.	Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.	☐	☐	☐	☐
26.	Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.	☐	☐	☐	☐
27.	Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.	☐	☐	☐	☐
28.	Gedraagt zich behulpzaam.	☐	☐	☐	☐

Opmerking

Deze computer 100%

De bovenstaande stellingen worden verdeeld in 7 categorieën:

1. Betrokkenheid

1. Heeft plezier in wat het doet.
2. Gaat een tijdlang geconcentreerd op in de activiteit.
3. Toont belangstelling voor het activiteitenaanbod.
4. Toont doorzettingsvermogen.

2. Welbevinden

5. Komt opgewekt over.
6. Maakt een vitale, levenslustige indruk.

7. Komt ontspannen en open over.

8. Gaat graag naar school.

3. Sociaal initiatief

9. Stapt uit eigen beweging op anderen af.

10. Heeft duidelijk een eigen inbreng tijdens gezamenlijke activiteiten.

11. Vertelt uit zichzelf in de groep.

12. Spreekt uit eigen beweging met andere kinderen.

4. Sociale flexibiliteit

13. Sluit makkelijk een compromis met een medeleerling.

14. Staat open voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten.

15. Laat een eigen werkwijze of eigen idee makkelijk los.

16. Toont veerkracht.

5. Sociale autonomie

17. Zegt wat het ergens van vindt.

18. Komt verbaal voor zichzelf op.

19. Maakt eigen keuzes.

20. Regelt eigen zaken.

6. Impulsbeheersing

21. Praat niet voor zijn beurt.

22. Denkt na voor het iets onderneemt, heeft controle over eigen gedrag.

23. Eist weinig aandacht op.

24. Houdt zich aan de regels.

7. Inlevingsvermogen

25. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.

26. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.

27. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.

28. Gedraagt zich behulpzaam.

Bijlage 9 Inge vulde vragenlijsten pedagogisch klimaat

Naam:

Functie: orthopedagoog

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.			X	
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.		X		
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.			X	
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.		X		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.		X		
6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				X
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven.			X	
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.		X		
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen.		X		
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).			X	
11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.		X		
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen.			X	
13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen.			X	

14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau.				X
15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.				X

16. Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan.		X		
17. De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen.		X		
18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken.				X
19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma.		X		
20. Er is veel tijd "voor leuke dingen doen".		X		

21. De leerkracht tolereert pesten niet.				X
22. De leraar heeft inzicht in eigen handelen.				X
23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling.			X	
24. De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden.				X
25. Directie kent alle kinderen van de school bij naam.		X		

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn.				X
27. De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen.			X	
28. Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels.			X	
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.			X	
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				X

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Lastig om de vragenlijst in te vullen omdat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen een positieve of negatieve invloed.

Soms hebben items betrekking op het school klimaat zoals in “elke klas hangen pictogrammen”.

Soms hebben items meer betrekking op het leerklimaat dan op het pedagogisch klimaat, onduidelijk is of dat bewust zo gekozen is.

Naam:

Functie: Orthopedagoog

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.			x	
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.			x	
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.		x		
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.		x		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.			x	

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				x
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven.			x	
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.		x		
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen.			x	
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).			x	

11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.				x
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen.				x
13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen.				x
14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau.			x	

15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.				X
---	--	--	--	---

16. Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan.		X		
17. De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen.	X			
18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken.				X
19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma.			X	
20. Er is veel tijd "voor leuke dingen doen".		X		

21. De leerkracht tolereert pesten niet.				X
22. De leraar heeft inzicht in eigen handelen.				X
23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling.			X	
24. De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden.				X
25. Directie kent alle kinderen van de school bij naam.		X		

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn.				X
27. De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen.	X			
28. Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels.				X
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.				X
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				X

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Hoi Marike,

Voor mijn opleiding heb ik deze week een brochure gelezen van de Onderwijsraad over 'De school en leerlingen met gedragsproblemen' (is wel op internet te vinden via Google). Hierin staat dat gedragsproblemen op scholen voorkomen kunnen worden door:

- Resultaatgericht te zijn (sterke gerichtheid op basisvakken, duidelijke doelen stellen, hoge verwachtingen hebben en een positieve houding van de school en leraar; 'onderwijs doet er toe').
- Een veilig, helder en stimulerend pedagogisch klimaat te hebben (veilige plek, duidelijke regels en ordelijke cultuur van discipline; goede interactie tussen leerkrachten en leerlingen; bevorderen van positieve relaties tussen leerlingen; verbindend schoolklimaat, 'wij-gevoel').
- Te voorzien in een gestructureerd onderwijsaanbod (doelgericht en planmatig werken, uitdagende leeromgeving, het geven van adequate ondersteuning en feedback).

Succes met je onderzoek en ik ben benieuwd naar de uitkomsten er van!

Groetjes

Naam:

Functie: Intern begeleider

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.				x
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.				x
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.		x		
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.		x		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.			x	

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				x
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven.			x	
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.			x	
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen.			x	
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).			x	

11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.		x		
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen.				x
13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen.			x	
14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau.			x	
15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.			x	

16. Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan. 17. De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen. 18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken. 19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma. 20. Er is veel tijd “voor leuke dingen doen”.		x		
			x	
				x
	x			
		x		

21. De leerkracht tolereert pesten niet. 22. De leraar heeft inzicht in eigen handelen. 23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling. 24. De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden. 25. Directie kent alle kinderen van de school bij naam.				x
				x
				x
			x	
			x	

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn. 27. De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen. 28. Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels. 29. Kinderen bepalen mede de regels van de school. 30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				x
	x			
			x	
		x		
			x	

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

In tegenstelling tot de eerste lijst heb ik met het invullen van deze lijst erg geworsteld.

Als ik aangeef of een item een beetje invloed, invloed of veel invloed heeft op het pedagogisch klimaat kan dat ofwel een positieve of negatieve invloed zijn.

Ik snap dat dat niet de bedoeling is.

Misschien is het een idee om bij de keuzemogelijkheden het woordje “positieve” toe te voegen.

De stellingen waarbij ik het woordje “alle of altijd” blauw heb gemaakt zijn zonder die woorden m.i. van (veel) invloed op een positief pedagogisch klimaat. Door de woorden “altijd en alle” vind ik het niet meer positief omdat het niet realiseerbaar/wenselijk is binnen het reguliere basisonderwijs

Naam :
Functie : Intern Begeleider

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor (zorgt voor uitdaging/veiligheid/voorkomt eerder mogelijkheid tot orde-/rustverstoring/klassenklimaat).				X
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal (effectief onderwijs; geeft wel richting/sturing/structuur onderwijsaanbod maar is niet het gehele plaatje -> veilig klassenklimaat/goede sfeer/groepsvorming van groot belang)		X		
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden (.....utopie en wellicht ook niet wenselijk -> voorbereiding op maatschappij -> wel werken vanuit convergente differentiatie mogelijk in het Nederlands regulier po).		X		
4.De leerlingen hebben in (grote mate) inbreng in het lesprogramma. (Eff. onderwijs is keuze + geeft invulling/ordelijkheid; echter een bepaalde mate van inbreng is wenselijk -> stimuleren + spreekt intrinsieke motivatie aan)		X		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.		X		

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				X
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven (in bb wellicht alleen geschrevene voldoende).			X	
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.			X	
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen (ordelijkheid zeker van belang maar voorkeur voor lk-onafhankelijk gedrag)			X	
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje) (organisatievermogen/praxis/belang overzichtelijkheid kinderen stimuleren).			X	

11. De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.			X	
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over (leer-)prestaties naar alle kinderen.				X
13. De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen (waar mogelijk + effectief zijn -> wat is doel hiervan -> pedagogisch belang of anders)			X	
14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau (3 niveaus redelijk hanteerbaar in regulier basisonderwijs Nederland; echter afstemmen onderwijsbehoefte kind zou voorkeur verdienen maar geen eigen leerlijnen propaganderen -> kind moet later ook in maatschappij kunnen functioneren)			X	
15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren (kun je over respectvol over spreken + geeft helderheid -> maar geen discussies uitlokken en/of onzekerheid).			X	

16. Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan (mits redelijkerwijs passend in het onderwijsaanbod prima; intrinsieke motivatie werkt het beste)			X	
17. De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen (soms wel soms niet; moet wel overzicht behouden + oog hebben voor andere zaken -> liefst paar ogen in de rug).			X	
18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken (knappe leerkracht + soms methodeaanvullende materialen nodig)			X	
19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma Overall gezien GMR voldoende inbreng en op detailniveau goede ideeën altijd welkom -> goede lesinvulling bijv. bij beroepen goed mogelijk etc.			X	
20. Er is veel tijd "voor leuke dingen doen" (in het kader van eff. Onderwijs steeds minder tijd voor alhoewel het een bindende factor kan zijn en zinvol voor het klassenklimaat)		X		

21. De leerkracht tolereert pesten niet.				X
22. De leraar heeft inzicht in eigen handelen.				X
23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling.				X
24. De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden (zowel handig bij kinderen als mede bij ouders en collega's)				X
25. Directie kent alle kinderen van de school bij naam.			X	

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn (mits binnens kaders + veilig).			X	
27. De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen.			X	
28. Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels.			X	
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.			X	
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede (cognitieve?/persoonlijke?) ontwikkeling van leerlingen in zijn groep (naast de kinderen zelf + coöperatief leren/doen is krachtig).				X

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Oeps, dit vlak zie ik nu pas (en had ik kunnen verwachten....).

Zie geel gearceerde tekst.

Indien het op het pedagogisch vlak goed voor elkaar is, ontstaat er meer ruimte voor het didactische aspect.

Ik heb deze lijst relatief snel en niet wetenschappelijk onderbouwd ingevuld.

Zie vooral ook

<http://www.vanmontfoort.nl/images/stories/pdfs/uitgangspunten%20pedagogisch%20klimaat.pdf>

Naam:

Functie: adj.dir./loc.leider

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.			x	
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.		x		
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.				x
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.		x		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.			x	

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				x
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven.			x	
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.		x		
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen.		x		
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).			x	

11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.			x	
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen.			x	
13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen.			x	
14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau.				x
15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij				x

goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.				
16.Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan.		X		
17.De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen.		X		
18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken.				X
19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma.		X		
20. Er is veel tijd "voor leuke dingen doen".		X		

21. De leerkracht tolereert pesten niet.				X
22.De leraar heeft inzicht in eigen handelen.			X	
23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling.		X		
24.De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden.				X
25.Directie kent alle kinderen van de school bij naam.		X		

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn.			X	
27.De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen.			X	
28.Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels.				X
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.			X	
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				X

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Naam:

Functie: directeur

	--	-	+	++
1.De leerkracht bereidt de lessen goed voor.				x
2.De leerkracht besteedt de meeste tijd aan lezen, rekenen, schrijven en taal.			x	
3.De leerkracht heeft tijd om alle leerlingen individueel te begeleiden.		x		
4.De leerlingen hebben in grote mate inbreng in het lesprogramma.		x		
5.De leraar bespreekt het belang van leren met de kinderen.				x

6.Elke klas heeft een duidelijke, overzichtelijke leeromgeving.				x
7. In elke klas hangen pictogrammen om de dagindeling aan te geven.				x
8.Leerkracht kijkt altijd het gemaakte werk van de kinderen na.	x			
9.De leerkracht controleert of tassen en jassen van de leerlingen aan de kapstok hangen.		x		
10. De leerkracht bemoeit zich met de netheid van de tafeltjes van de leerlingen (kastje).			x	

11.De leerkracht stelt hoge eisen aan de leerlingen.				x
12. De leerkracht spreekt hoge verwachtingen uit over leerprestaties naar alle kinderen.				x
13.De leerkracht voert individuele persoonlijke gesprekken met alle kinderen.				x
14. De leerkracht geeft alle kinderen begeleiding op hun eigen niveau.		x		
15. De leraar benoemt naar leerlingen toe waar zij goed in zijn, en wat zij nog moeten leren.				x

16.Goede ideeën van de kinderen mogen worden uitgevoerd in de klas. Een geplande les vervalt dan.	x			
17.De leerkracht doet op het speelplein mee met het spel van de kinderen.			x	
18. De leerkracht biedt leerstof uitdagend aan op alle niveaus van werken.				x
19. Ouders hebben inbreng in het lesprogramma.		x		
20. Er is veel tijd “voor leuke dingen doen”.	x			

21. De leerkracht tolereert pesten niet.				x
22.De leraar heeft inzicht in eigen handelen.				x
23. De leerkracht zorgt voor eigen professionele ontwikkeling.				x
24.De leerkracht heeft goede sociale vaardigheden.				x
25.Directie kent alle kinderen van de school bij naam.	x			

26. De leerkracht accepteert kinderen zoals ze zijn.				x
27.De leerkracht geeft kinderen alle vrijheid om tot leren te komen.	x			
28.Kinderen worden aangesproken op het naleven van de regels.				x
29. Kinderen bepalen mede de regels van de school.				x
30. De leerkracht is de belangrijkste factor voor een goede ontwikkeling van leerlingen in zijn groep.				x

Aanvullende opmerkingen met betrekking tot het pedagogisch klimaat:

Ik had het graag wat willen nuanceren!

Bijlage 10 Sociogram Eerste afname

Groep 2011 / 2012 3-4

Peildatum 19-3-2012

Naam	Categorie	Positief	Negatief	Sociogram
Leerling 1	Neutraal	2	1	
Leerling 2	Populair	4	0	
Leerling 3	Populair	3	0	
Leerling 4	Buitengesloten	2	7	
Leerling 5	Neutraal	2	1	
Leerling 6	Neutraal	1	2	
Leerling 7	Populair	5	0	
Leerling 8	Buitengesloten	0	8	
Leerling 9	Populair	10	0	
Leerling 10	Neutraal	6	3	
Leerling 11	Genegeerd	2	0	
Leerling 12	Buitengesloten	1	8	
Leerling 13	Populair	3	1	
Leerling 14	Buitengesloten	0	4	
Leerling 15	Buitengesloten	2	3	
Leerling 16	Buitengesloten	0	15	
Leerling 17	Populair	4	2	
Leerling 18	Buitengesloten	1	4	
Leerling 19	Genegeerd	2	0	
Leerling 20	Populair	7	1	
Leerling 21	Controversieel	5	4	
Leerling 22	Buitengesloten	2	7	
Leerling 23	Neutraal	2	2	
Leerling 24	Neutraal	2	2	
Leerling 25	Populair	7	0	

Legenda

Totalen: 8 x populair, 1 x controversieel, 0 x genegeerd, 8 x buitengesloten en 6 x neutraal

Positieve keuze

Negatieve keuze

Sociogram

Tweede afname

Groep 2011 / 2012 ES3-4

Peildatum 19-4-2012

Naam	Categorie	Positief	Negatief	Sociogram
Leerling 1	Populair	4	1	
Leerling 2	Populair	6	1	
Leerling 3	Populair	6	2	
Leerling 4	Controversieel	4	4	
Leerling 5	Buitengesloten	2	3	
Leerling 6	Neutraal	1	2	
Leerling 7	Neutraal	1	2	
Leerling 8	Buitengesloten	1	9	
Leerling 9	Populair	9	0	
Leerling 10	Populair	4	2	
Leerling 11	Genegeerd	1	1	
Leerling 12	Buitengesloten	1	7	
Leerling 13	Neutraal	2	2	
Leerling 14	Buitengesloten	2	6	
Leerling 15	Populair	3	2	
Leerling 16	Buitengesloten	1	8	
Leerling 17	Buitengesloten	2	3	
Leerling 18	Buitengesloten	2	5	
Leerling 19	Populair	3	2	
Leerling 20	Populair	4	2	
Leerling 21	Controversieel	4	6	
Leerling 22	Populair	4	2	
Leerling 23	Populair	3	0	
Leerling 24	Neutraal	3	3	
Leerling 25	Genegeerd	2	0	

Legenda

Totalen: 10 x populair, 2 x controversieel, 0 x genegeerd, 7 x buitengesloten en 4 x neutraal

Positieve keuze

Negatieve keuze

Bijlage 11 Interview leerlingen en ouders

Vraag:	Leerling 1	Leerling 2	Leerling 3
Hoe kan juf helpen bij het maken en onderhouden van vriendschappen?	*Gesprek tussen ll'en met juf erbij. *Samen spelen in tweetallen. *Samen werken in tweetallen. *Juf kan naar mij luisteren.	*afspreken dat iedereen mee mag spelen. *Spelletjes doen in tweetallen. *Samen met juf vragen leren stellen aan andere kinderen.	*Gesprekjes houden in de groep over vriendschappen. *Regels en afspraken herhalen in de groep. *Groepjes maken met spelen. *Juf moet mij helpen.
Hoe kan juf jou helpen bij het samenwerken?	*Regels en afspraken maken over hoe je goed kunt samenwerken. *Samenwerken oefenen in groepje van twee (3 kinderen is lastig).	*Juf kan goed opletten en het groepje helpen als dat nodig is. *Groepjes van twee kinderen maken, niet groter. *Juf kan mij vragen met wie ik goed kan samenspelen.	* Juf moet groepjes maken: kinderen niet zelf laten kiezen. *helpen als het niet goed gaat door als juf erbij te komen en in stappen vertellen hoe het verder moet.
Wat kan juf doen bij ruzie?	*Naar juf kunnen gaan om te vertellen dat er ruzie is. *Helpen met uitpraten van de ruzie, als de kinderen er samen niet uitkomen. *Altijd vragen of de ruzie is opgelost aan	*Naar juf of de pleinwacht kunnen gaan. *Juf kan helpen een ander spel te bedenken. *Juf kan goed opletten en bij ruzie op tijd ingrijpen, zodat het niet heel	* Naar juf kunnen gaan. Zij kan dan naar mij luisteren. *Regel: "stop-houd-op"herhalen in de klas. *Juf moet naar een ruzie op het plein gaan en het oplossen.

	de kinderen.	erg wordt.	*Juf moet er voor mij zijn.
Hoe kan juf jou begeleiden bij een goede aansluiting in de groep?	*Gesprekjes in de klas organiseren tussen kinderen. *Voordoen hoe je vrienden kunt maken. *Samen spelletjes spelen, waarbij juf de groepjes maakt.	*Afspreken in de groep dat je met iedereen speelt. *In groepjes van twee kinderen spelletjes spelen. *Juf kan helpen om met mij naar een ander kind te gaan en vragen om vrienden te worden.	*Gesprekjes in de klas houden die gaan over vrienden worden. Hoe doe je dat? *In groepjes van twee spelletjes spelen, zodat je elkaar leert kennen.

Interview met ouders

Wat vinden ouders dat de leerkracht kan/ moet doen zodat kinderen zich veilig voelen in de groep?	*vertrouwen geven aan de kinderen, zodat hun kind naar juf durft te gaan. *dat de leerkracht ook benoemt naar kinderen dat ze bij haar kunnen komen. *een goede relatie met de kinderen opbouwen *pesten moet gezien worden door de leerkracht. *pesten moet niet geaccepteerd worden. *stimuleren van het zelfvertrouwen van de kinderen. *gesprekje aangaan met de kinderen om erachter te komen hoe kinderen zich voelen in de groep.
Welk leerkrachtgedrag verwachten ouders met betrekking tot het begeleiden van vriendschappen?	*Afspraak maken dat iedereen mee mag spelen. * Kinderen stimuleren om mee te spelen. *Ingrijpen als kinderen niet mee mogen spelen. Dit constateren als leerkracht.

	*Gesprekjes houden over gevoelens van kinderen (hoe het voelt als je niet mee mag doen). * Als leerkracht groepen samen stellen, zodat kinderen niet hoeven te ervaren dat ze als laatste gekozen worden. *Ingaan op specifieke interesses van kinderen en daar activiteiten aan verbinden (bv. week van de natuur voor kinderen die graag beestjes zoeken, week van de voetbal, week van de dans etc.). *Juf kan kinderen in groepen verdelen waarbij kinderen leren om met andere kinderen te spelen (dus niet het vaste vriendje waar ze al vaak mee spelen).
Welke verwachtingen heeft van de leerkracht u als het gaat om het aanleren van sociale vaardigheden?	*Juf kan dingen voordoen, bv. dat kinderen leren hoe ze aan een ander kind kunnen vragen om te spelen. *Juf kan de kinderen zelfvertrouwen geven. *De leerkracht moet kinderen duidelijk maken dat ze geen dingen hoeven te doen die ze zelf niet willen. *Juf kan de regel "STOP-HOU-OP" leren te hanteren. Aan de kinderen leren wat ze moeten doen als het spel niet gaat zoals zij dit willen. *De kinderen leren hoe ze om moeten gaan met pesten en plagen, als het toch gebeurt en juf het niet in de gaten heeft.
Wat verwacht u van de leerkracht bij ruzies en conflicten tussen kinderen.	*Communiceren met ouders. *Gesprekje tussen kinderen en de juf erbij. *Wild spel (trekken, duwen, slaan, schoppen) verbieden en ideeën aandragen voor ander spel. *Kinderen leren elkaar met respect te

Bijlage 12 Ingevulde leerkrachtlijsten

Groep ES3-4
Datum 14-3-2012
Schooljaar 2011 / 2012

Naam	BT	WB	SI	SF	SA	IB	IL	1,	3,	4,	5,	6,	7,	8,	9,	10,	12,	15,	18,
Leerling 1	4	10	3	4	4	77	28	S	S										S
Leerling 2	57	51	13	43	21	100	37												
Leerling 3	72	64	45	79	39	68	100												
Leerling 4	3	2	3	2	2	3	0	S										S	
Leerling 5	100	67	39	100	65	77	71												
Leerling 6	100	100	100	100	73	100	100												
Leerling 7	100	100	100	100	100	100	100												
Leerling 8	44	64	45	100	49	100	100												
Leerling 9	100	100	67	100	73	100	100												
Leerling 10	29	100	100	85	65	5	80			S									
Leerling 11	72	100	67	100	73	100	100												
Leerling 12	3	1	1	28	3	33	2	S											
Leerling 13	46	67	100	49	73	33	51												
Leerling 14	7	100	21	43	39	100	71												
Leerling 15	32	100	53	43	39	16	9				S								
Leerling 16	0	1	7	0	3	3	4	S											
Leerling 17	67	33	49	85	73	100	71												
Leerling 18	57	64	13	100	17	100	100												
Leerling 19	77	33	100	60	73	59	51												
Leerling 20	8	54	59	73	10	59	19	S											
Leerling 21	3	67	49	28	25	3	28			S									
Leerling 22	8	1	2	1	3	19	4	S										S	
Leerling 23	67	54	11	100	25	100	51												
Leerling 24	13	33	16	100	53	100	100	S											
Leerling 25	72	100	67	79	100	100	100												
Gemiddelde	73%	82%	75%	81%	74%	81%	79%												

	Categorieën	Indicatie-uitspraken op leerlingniveau
BT	Betrokkenheid	1. Zorgbehoefte op gebied van het sociaal initiatief (B)
IB	Impulsbeheersing	3. Zorgbehoefte op gebied van de sociale autonomie (B)
IL	Inlevingsvermogen	4. Zorgbehoefte op gebied van de impulsbeheersing (B)
SI	Sociaal initiatief	5. Zorgbehoefte op gebied van het inlevingsvermogen (B)
SA	Sociale autonomie	6. De leerling heeft behoefte aan meer uitdaging (A)
SF	Sociale flexibiliteit	7. Er is sprake van een motivatieprobleem (A)
WB	Welbevinden	8. Competentiebeleving is laag, motivatie voldoende (A)
		9. Competentiebeleving is laag, motivatie ook (A)
		10. Omgeving (A)
		12. De leerling heeft weinig vertrouwen in zichzelf en/of de ander (A)
		15. Nadere diagnostiek (externe hulpverlening) is gewenst. Daarnaast als leerkracht vooral ondersteuning bieden t.a.v. IL en SF, vanwege bijzonderheden op het gebied van (o.a.) communicatie, inlevingsvermogen en het omgaan met emoties. (C)
		18. Het is niet duidelijk wat hier het probleem zou kunnen zijn. Het profiel geeft echter alle aanleiding tot zorg. Raadpleeg een orthopedagoog. (C)

Groep

ES4

Datum

10-03-2012

Schooljaar

2011 / 2012

Naam	BT	WB	SI	SF	SA	IB	IL	2,	3,	4,	5,	6,	7,	8,	9,	10,	15,
Leerling 1	77	100	100	100	73	100	71										
Leerling 2	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 3	7	30	53	13	60	7	16	S			S					S	
Leerling 4	100	100	68	100	73	100	100										
Leerling 5	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 6	100	100	67	79	100	100	63										
Leerling 7	7	64	100	79	17	16	63	S									
Leerling 8	67	100	100	100	100	100	80										
Leerling 9	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 10	58	100	100	60	53	100	100										
Leerling 11	100	100	67	100	100	100	100										
Leerling 12	67	100	100	73	73	77	100										
Leerling 13	29	67	100	60	53	33	80										
Leerling 14	77	67	100	20	65	10	100										
Leerling 15	8	67	68	49	65	5	71		S								
Leerling 16	100	100	67	100	100	100	100										
Leerling 17	67	67	100	85	73	59	100										
Leerling 18	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 19	77	67	68	28	73	10	51										
Leerling 20	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 21	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 22	100	100	100	100	100	100	100										
Leerling 23	20	54	59	73	25	5	28				S						
Leerling 24	13	33	24	28	65	10	60										
Gemiddelde	87%	96%	96%	90%	92%	82%	93%										

Categorieën		Indicatie-uitspraken op leerlingniveau
BT	Betrokkenheid	2. Zorgbehoefte op gebied van de sociale flexibiliteit (B)
IB	Impulsbeheersing	3. Zorgbehoefte op gebied van de sociale autonomie (B)
IL	Inlevingsvermogen	4. Zorgbehoefte op gebied van de impulsbeheersing (B)
SI	Sociaal initiatief	5. Zorgbehoefte op gebied van het inlevingsvermogen (B)
SA	Sociale autonomie	6. De leerling heeft behoefte aan meer uitdaging (A)
SF	Sociale flexibiliteit	7. Er is sprake van een motivatieprobleem (A)
WB	Welbevinden	8. Competentiebeleving is laag, motivatie voldoende (A)
		9. Competentiebeleving is laag, motivatie ook (A)
		10. Omgeving (A)
		15. Nadere diagnostiek (externe hulpverlening) is gewenst.
		Daarnaast als leerkracht vooral ondersteuning bieden t.a.v. IL en SF, vanwege bijzonderheden op het gebied van (o.a.) communicatie, inlevingsvermogen en het omgaan met emoties. (C)